کاروانی

«٧٨٤» مۆسیقاو

● هەر گەلێك لەم جیهانەدا، خاوەنی گۆرانی ی و مۆسیقای تایبەتی خۆیەتی. لە سەر (پلە)و (پەردە)ی پەیژەی مۆسیقای خۆی، ئاوازو گۆرانی ی رەسەنی دادێنیٚ و دادەنێ.

● ـ مۆسیقای هەر نەتەوەیەك قەبالەیەکی گرنگە بۆ (بوون)و (بلندی)و (بەش و بەهرەی پێشکەوتنی ئەو گەلە. لە ناو هەموو هونەرەکان دا (مۆسیقاو گۆرانی ی بەرزترین پلەو پایەیان هەیە, !.

● ـ سەبارەت بە گرنگی و بایەخی ئەم هونەرە، (کۆنفۆشیوس Confucius) (551 ـ 478 پێب).

دەڵێت: «ئەگەر دەتەوێ پلەی پێشکەوتن و شارستانیەتی هەر گەلێك بزانی گوێ لە مۆسیقاو گۆرانی یان بگرە»

ـ هەر سەبارەت بە بەرو بایەخی ئەم هونەرە

دەڵێت: «ئەوەم لا گرنگ نی یە، کێ یاسا بۆ خەڵکی دادەنێ، ئەوەم لا گەورەیە کێ گۆرانیی یان بۆ دادەنێ؟».[1]

●(باستان)و (باوان)ی ئێمەیش لەم رۆژهەڵاتەدا، «وەکوو بەردی بن گۆم» نەبوون، بەڵکوو خاوەنی (ئەدەب)و (زانست)و (هونەر)و (رۆشنبیری)ن

● ـ لە بازگەو بواری «گۆرانیی و مۆسیقا»دا، «نەغمەپەرداز»و «نەواساز» خاوەن «گۆرانیی و ئاواز» بوون، (پەردەناس)و (پسپۆرو پێزانی) زۆریان لەو هونەرەدا تێدا هەڵکەوتووە.

● لە بارترین بەڵگەو بێگومانی بۆ ئەم رادەو رازەمان، (نۆتەو نەغمە) یەکی ناسك و ناسراوە لە پەیژەی مۆسیقای رۆژهەڵاتی دا، کە پێ ی دەوترێ (نەغمەی کورد) هاوسەنگ و هاوئاهەنگی نەغمەی (می بیمۆڵ)ە پەیژەی مۆسیقای رۆژاوایی دا.

ـ ئەم (نەغمە) یە، گەلانی (عەرەب و تورك و فارس و هیندو ئازربایجانی) لە دانانی ئاوازی مۆسیقاو گۆرانی ی، خۆیان دا بە کاری دێنن.

ـ هەروەها مەقامێکی یەکجار دڵنەوازو خۆش ئاواز هەیە لە هەوا کلاسیکی یەکانی رۆژهەڵاتی دا، کە پلەکانی دەنگیی ئەم مەقامە، لە پەیژەی مۆسیقای رۆژهەڵاتی دا لەم نەغمانە پێك دێت.

وپێ ی دەوترێ مەقامی «کورد»!

ئەم (مەقام)و (نەغمە)یە ،سەبارەت بە (ناو)و (کەلەپوور) و(هەست)و (چمکی مێژوویی)یەوە، مۆری بیرو بەهرەو بلیمەتی کوردیی پێوەیە، لە دانان و ناونانی (کورد)، خۆیەتی ! بڕوا ناکەم بیانییەك ،لە بەرچاوی کاڵی کورد ئەو ناوەی لێ نابێت.

ـ (تۆمابوا)ی کوردناس دەڵێت:ـ

«لە کۆن دا مۆسیقای کوردی کاری کردووەتە سەر گەلە دراوسێ یەکانی، لە سەردەمی ساسانی یەکان دا، مۆسیقایەکی یەکجار بەرزیان هەبووە. ، (زریاب) ی مۆسیقاژەنی بە ناوبانگ لە بنەماڵەیەکی کوردەو خەڵکی (موسڵ)ە، ژیانی هونەریی لە بەغداد دەست پێکردووە. زۆر بە چاکی و هۆشیارانە لە دیوەخانی (عەبدول رەحمان)دا لە (کوردۆا) پەیمانگەیەکی مۆسیقای تێدا دامەزراندووە، هەر زریاب یش بووە کە«ژێ»ی پێنجەمی لە ئالەتی (عوود)دا، داهێناوە.[2]

ـ بۆیە (یو، ئە، ئۆربێلی 1887 ـ 1961) کوردناس دەڵێت:

گۆرانی لە شاری سلەیمانی ١٩٨٤

عثمان شارباژێری

«زۆر شاعیـرو مۆسیقـازان لە ڕۆژە لاتـدا کورد بوون، بەڵام خزمـەتی (ئـەدەب)و (ئـاواز)ی گەلانی تـریـان کردووە، ونـاویان مێژووی گەلانی دیکەی ڕازاندووەتەوە.»[3]

- کۆمەڵەی (إخوان الصفا) کە خاوەن پێرەو پیلانی «پۆڵەتیقا»و ئایینی بوون، هەزار ساڵ بەر لە ئەمـڕۆ لە شاری «بـەسـرە» سەریـان هەڵـداوە، لە نووسـراوێکـیـان دا ناوی گۆرانـی‌ی کوردیی‌یان هێناوەو دەڵێن:-

«هەر گەلێك بۆ خۆی خاوەنی ئاوازو گۆرانی‌ی خۆیەتی، کە پێی دڵخـۆش دەبن و چێـژی لێوەردەگـرن، کە بە گۆرانی‌ی گەلێکی دیکە وا شادمان نابن، وەك گۆرانی‌ی (دەیلەم)و (تورك) و(عەرەب)و (کورد)و (فارس)و (ئەرمەن) و(زنجی)و (ڕۆم)[4]

- ئەم بڕە (هـەوا) کلاسیکی‌یـانـەی لە کۆنـەوە، بۆمـان ماونـەتـەوە. وەکـوو (ئـەڵـلاوەیسی، ئای، ئای، خاوکـەر، خورشیـدی، هۆرە، گەبـر، نیـوەشـەو قەتـار حەیـران لاووك) نمـوونـەیـەکی نایـاب و ناوازەن بۆ شارەزایی و سەردەرچـوویی پێشینانمان لەو پیشەیەدا.

- شاعیـری نەمـرو ناسـراوی کورد «عبدالخالق ی ئەسیری» چاکی بۆ چووەو جوانی فەرمووە.

«ئیـدیعـای عیلمی مۆسیقای ئەمن ئیسپات دەکات «ڕاست و سیگاو بەیات و لاوك و حەیران ی من»[5]

- سەبارەت بە مۆسیقاو گۆرانی‌ی لە شاری سلەیمانی‌دا، بە تایبەتی لە ڕۆژگاری فەرمانڕەوایی (بابان)دا، تافێکی بێ تریفەو تاریـیـك و تەمـان توش دێت دەکـەوینـە وەرزێکی ساردو بێ سەرچـاوەوە. تەنیـا چەنـد تاڵـە ترووسکەیەکی کز هەیە، بۆ ئەم باس و خواسـە، کە لەم ڕێگـە پڕ قەمـچ و پێچـە تۆزێـك بەری چاومان ڕووناك بکاتەوە.

- لێـرەدا بە پێی توانـا خۆمـان لە قەرمو قەوارەی ئەم بابـەتـە گرنگە ئەدەین. هیوامان هەیە هەر کەسێکی تریش شتێکی لە باردا هەیە، خزمەت و خەمخۆری خۆی لەم لایەنەوە پێشکەش بکات.

- مامۆستای مێژوونووسی کورد (محمد أمین زکی بەگ) دەڵێت:

«ئەمارەتی - بەبە - لە سەرەتای سەدەی هەژدەمین ی میلادی لە (شـاربـاژێـر) لە تەرەف - سلیمـان بەگ - یا «بـابـا سلێمـان» کوڕەزای فەقێ ئەحمەدی دارشمانە وە، دامەزرا.»[6]

- لە قەباڵەیەکی مێژوویی‌دا سەبارەت بە (میرنشینی بابان) نووسـراوە «سـاڵی 1669»م (میـرسـولـەیمـان) لە (مـاوەت)ەوە پایتەختی گواستۆتەوە بۆ (قەڵاچۆلان)[7]

- قەڵاچۆلان کەوتووەتە بناری شارۆکەی (چوارتا)ی مەڵبەندی (شارباژێر)، مامۆستای زانا (شێخ محمدی مەردۆخ) دەڵێت.

«سلێمانی لە کۆن دا کوردەکان پێیان ئەووت (شارباژێر) لەم دوایی‌یەدا،- ابراهیم پاشا - بە ناوی باپیری‌یەوە، (ناوی‌نا)و سەر لە نوێ بنیاتی شارەکەی ناوە»[8]

- مامۆستا «علاء الدین سجادی»یش هەروا دەڵێت:

[«شارباژێر» ئێستا سلێمانی پێ‌ئەڵێن][9]

«قـەڵاچـۆلان» ماوەی (115) سەدو پازدە ساڵ پێتـەخـتی فەرمانڕەوایی (بابان)بووە.

- (محمـود پاشـا) ساڵی (1778ب)کـە جڵەوی بەڕێوەبردنی

ئەو میرنشینەی گرتە دەست، لە ڕۆژگاری خۆیدا لە بناری شاخی (گۆیژە) لای دێی مەڵکەندی، نزیك سەرای ئێستای سلێمانی قەڵایەکی سەختی بنیات نا.[10]

- دوای ئەم (ابراهیم پاشا) بوو بە فەرمانڕەوا، سەبارەت بە باری (ڕامیاری) یا (شارستاني)یا سروشت و هەڵکەوتی شوێنی (قەڵاچوڵان) لە بارەی (بووم و بەرتەنگی)و (کووڕو کپیو کلایی) خاکەکەی بووبێت کەڵکەڵەی شارگۆڕکێ کەوتووەتە کەللەی ئەم «پاشا»یەوە. بۆیە «سەرا»و (خانوو)و (بازاڕ)و (مزگەوت) و «گەرماوی» لای (قەڵا) کەی نزیك مەڵکەندی درووست کردووە، ساڵی (1784ب)، بە تەواوی پایتەختی گوازتووەتەوە بۆ (شاری نوێ).

«بەو بۆنەیەوە لە سەر هەمان گرد، کە پێیان ووتووە گردی قشڵە، لە ڕۆژی هەینی دوای هاتنی‌یان دا بە کۆبوونەوەی دانیشتوانی شارو فەرمانبەران لەگەڵ [دەستەی مۆسیقای میری]و (دەهۆڵ و زوڕنا)بە ناوی (سلەیمانی) یەوە، دوو ڕۆژ کراوە بە (بەزم و ئاهەنگ)و شەکراوی پیرۆزی خۆشی خوراوەتەوە.[11]

- ئەم ناوە نوێیە «سلەیمانی»بە باڵای ئەم شارە ساوایەدا براوە، ئەبێ لەبەر پیرۆزیو پێنازینی ناوی (بابا سلێمان)ی باوانیان و هەم بۆ دەربڕینی (ڕێز)و (ڕاستی) بوویێ بۆ (سلێمان پاشای) والی ئەو ڕۆژگارەی بەغدا، وەك کورد دەڵێت (بەتیرێك دوونیشانی شکاند)!

- ئەم شارە مانگ لە دوای مانگ و ساڵ لە دوای ساڵ لە ڕووی (ئاوەدانی)و (فراوانی)و (شارستانی)و (بازرگانی) یەوە، بە خۆیدا هاتووەو هەراش بووە. کارو کارداریو کاروانکاریی کەوتوونەتە گەڕ.

1 - کاروانی سلەیمانی - کەرکووك.

«لەگەڵ خۆیان دا (دەغڵ و دان)و (هەنگوین)و (گوێز)و (مەڕ)و (میوە)و (مازوو) و (لۆکە) یان بردووە. لەو سەریشەوە بە باری (پێڵاو)و (پۆشاك)ەوە گەڕاونەتەوە.

2 - کاروانی سلەیمانی - موسڵ

«لەگەڵ خۆیان دا (گوێز)و (مێوژ)و (میوە) یان بردووە، لەوسەرەوە، کەل و پەلی (شامی)و (دیاربەکری) یان هێناوە.

3 - کاروانی سلەیمانی - ئەرزڕۆم

«مانگی جارێك بووە، لەگەڵ خۆیانا (قاوە) (خورما) لەو سەرەوە (ئاسن)و (مس) یان هێناوە.

4 - کاروانی سلەیمانی بۆ (هەمدان)و (سنە) مانگی جارێك بووە. لە سلەیمانی‌یەوە هەموو جۆرە (کەل وپەل) ێکیان بردووە، لەو سەرەوە (سەمغ)و (میوەی ووشك)و (هەنگوین)و (ئاسن) یان هێناوە.

5 - کاروانی سلێمانی - تەورێز

«مانگی جارێك بووە، لەگەڵ خۆیان دا (خورما)و (قاوە) یان بردووە، لەو سەرەوە (ئاوریشم)و شتی‌تریان هێناوە.

6 - کاروانی سلێمانی - تاران

لە سلێمانی‌یەوە (شەکر)و (چا)و (خورما)یان لەگەڵ خۆیان دا بردووە، لەم سەرەوە (ئاوریشم)و ماڵی (هەشتەرخان)و شتی‌تریان هێناوە.[12]

7 - کاروانی سلێمانی - بەغداد

«کاروانێك بەرێ دەخرا بۆ (بەغداد)لە سلێمانی‌یەوە (ترش)و (تووتن) و(کەتیرە)و (سابوون) یان بردووە لەو سەرەوە (خورما)و (قاوە)و (قوماش) یان هێناوە[13].

- ئەم پێوەندیو بەندیوارەی شاری سلێمانی لەگەڵ ئەو (شار)و (شوێنانە)دا، وەك چۆن لە بارەی بازرگانی (بردن)و (هێنان)و (دەست کەوت و درامەت)و (کڕین و فرۆتن)ەوە، ئاڵ و گۆڕو سەوداو مامەلەیەکی گەرم و گرنگ پەیدابووە. هەروەها برێ (خوو وخدە) و(ڕۆشنبیریی)و (هونەریی)و (ئەدەبی) یش لە نێواندا ئاڵوگۆڕ کراوە.

- بە تایبەتی لە بارەی (گۆرانی‌ی‌و ئاوازو مۆسیقا)وە ئەو کاردارو کاروانی‌یانەی کە ئامشۆی ئەو شارانەیان کردووە، کەڵکیان لە (هونەر) و(هەوا) و(زانیاری) ئەو شوێنانە وەرگرتووە، لەگەڵ خۆیانا هەم بردوویانەو هەم هی ئەوانیشیان هێناوە.

- لە (سنە)و (سابلاخ)و (سەقز)و (سەردەشت)و (بانە)و (بۆکان) ەوە ،کە بوومزادو لانکەی (گۆرانی‌ی بەستە)ی کوردین، ئەو ئاوازانەی لەو ڕۆژگارەدا بوون و باو بوون، بە هۆی کاروانی‌یەکانەوە بە تایبەتی لە سەر زارو زمانی گوێندەو

گۆرانی بێژەکانەوە گەیشتوونەتە شاری سلێمانی. لە (تاران)ەوە برە مەقامێکی (فارسی)، لە (موصل) و (بەغداد)ەوە هەندێ مەقاماتی عیراقی.

- لە (ئەرزرۆم)و ناوچەکانی زاری (ژێ بابۆ)وە، هەواکانی (لاوك)و (لاوژە).

- لە (هەولێر)ەوە حەیران.

- لە کەرکوك و دەوروبەری کەرکوکەوە هەوا کلاسیکی یەکانی گۆرانی ی کوردیی وەك مەقامەکانی (ئەڵڵاوەیسی، قەتار، خورشیدی، خاوکەر، ئای ئای گەیشتوونەتە شاری سلەیمانی، هەروەها لە (سلێمانی) شەوە (هەواو هۆنراوە)ی بێگەردو چاك و پاك چووەتە ئەو شارو شوێنانە، !.

- (مستەفا بەگی کوردی)[14]

- ئەم شاعیرە گەورەوگرانەی کورد، کە لە نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەم دا ژیاوە لە یەکێك لە هۆنراوەکانیدا زۆر بە زانایی و شارەزایی ناوی ئەم (گۆرانی یانە)ی هێناوە، کە لە سەردەمی ئەودا، لە سلێمانی دا ووتراون وەك مەقامەکانی (خاوکەر، قەتار، نیوەشەو) کە ئەمانە (هەوا)ی خۆماڵی کوردیین. ناوی (قەزاز) (حەزین) (ناری) (تاهیری) (ابراهیمی) هێناوە. کە ئەمانە مەقاماتی (عیراقی)ن.

- ناوی (دەشت) (سێگا) (نەوا) (چوارگا)ی هێناوە. کە ئەمانە مەقاماتی (فارسی)ن.

- ناوی (حیجاز) (راست)ی هێناوەکە مەقاماتی - رۆژهەڵاتین.

- مستەفا بەگ، ناوی ئەم ئامرازە مۆسیقایی یانەی هێناوە. (سینەکەمان) (تەنبور) (دەف) (ساز) کە هەموویان لە تەخت (باند)ی مۆسیقای کوردیی و رۆژهەڵاتی دا بە کار ئەبرێن ولێ ئەدرێن.

- ناوی ئەم گوێندەو گۆرانی بێژانەی هێناوە کە لەو رۆژگارەی کوردەواری و سلێمانی دا، ژیاون. (ئەورەحمان) (رەسوڵ) (صالح) (فەتحی) (مصطفی) (یونس) (محی الدین) (قەرە) (مستێ).

- ناوی ئەم مۆسیقازانانەی هێناوە، (ئاغازەنوون) (ئەلکە) (ئەسعەد). ئەم ناوهێنانە تاپۆیەکی تەواوە بۆ مێژووی مۆسیقاو گۆرانی ی لەو رۆژگارەدا.

- مامۆستا (علاء الدین سجادی) زۆر بە جوانی بۆی چووەو دەڵێت:-

«کوردی» هەر لە خانەی عەشق دا، دیوەخانێکی دروست کردووە بە برە شیعرە بەرزەکەی باسێکی ئاهەنگی ئەو دەورە بۆ (تەئریخ) ئەگێرێتەوە.[15]

● - (خاوکەر)ی خانمە (قەتار)ەی

سەوزەی نەسمەجان

(رەقسی - سمکە) نازی شەهرا شوب

غەمزەی سەروی ناز.

●(ئاغازەنوون) لێ بدا (سینەکەمان)

فارس گرفت

(ئەلکە) - [تەنبوورو دەف]

(ئەسعەد)بدا دەستی بە (ساز)

● (مستێ) (إبراهیمی)و

(ئەوڕەحمان) (تەوا)

(فەتحی) - (حەزین)

(مصطفی) (ناری و سێگا)

(یونس) بلێ (دەشتی وحیجاز)

● با (رەسوڵ) هەڵداتە (راست)و

(صالح) بلێ (نیوەشەوی)

(محی الدین) - (چوارگا)و

(قەرە) دەنگی بلند بکا بۆ (قەزاز)

جار بە جار بە کزێکەوە

هەستێ لە (پەردەی - تاهیری)

یارەکەی عاشق کوژەو

مەعشوقەی دوژمن نەواز[16]

- مامۆستا (سجادی) دەڵێت:- «سەیری ئەکەی کوردی لەو شیعرانەدا وێنەیەکی (بەزم) و (ئاهەنگی) ئەو رۆژەی (سلێمانی)و (کوردەواری) ئەگێرێتەوە.

یەکە یەکە ناوی (گۆیندەکان) دێنێ لەگەڵ ئەو گۆرانی‌یانەی کە ئەو سەردەمە باو بوون.»[17]

- (لـە رۆژی / 8 / مایس / 1820ب.) ئینگلیـز یەکـەم پێی ناوەتە خاکی سلێمانی‌یەوە ،کە ئەویش (کلۆدیۆس جێمس ریچ)« «CLaudis james Rich» ، کە بووە بە میوانی (مەحمود پاشای بابان)، کە لەو تافەدا تەمەنی مەحمودپاشا سی‌و پێنج (35) ساڵان و هی (شار) (36) سی‌و شەش ساڵان بووە و!

- بە شێوازێکی شیاو و ناوازە، پێشوازی‌و پاینازی ئەو میوانەی کردووە.

- (ریـچ Rich) سەبــارەت بە (گــۆرانیـی)و (مــۆسـیقـــا)و (هەڵپەرکێ) لە سلێمانی‌دا، دەڵێت:-

ئەوەی بشێ بیڵێین پاشـا کانی (کـورد = بابـان) لەگـەڵ پیاو ماقوڵـەکـانی‌یـان دا ،حـەفتـەی جارێك یا دووجار کۆ دەبنەوە بۆ ئەوەی گوێ لە بەزمی (گۆرانی‌و مۆسیقا) بگرن، مۆسیقاکەیان لەم ئامـرازانـە پێکهـاتووە، (دەهۆڵ و زورنا) (شمشـاڵ) (تەپڵ)و (دەف)و (بلوێر)و (دووزەلە).

- لە شەوانی سلێمانی‌دا دەڵێت:-

«دوێنێ شەو کۆبووینەوە گوێمان لەو دوو شوانە کوردە گرتبوو کە شمشـاڵیـان لێ‌ئـەدا دەنگی شمشـاڵەکانیان (نزم)و (خۆش)و (دڵـگـیـر) بوو. خۆش تریـن ئاواز کە لەم ئاهــەنـگــەدا گوێم لێ‌بوو، گۆرانی‌ی (لەیلێ گیان)و (ئەز دەناڵم) بوو.»

- دەربارەی هەڵپەرکێ‌ی کوردی لە شاری سلێمانی‌دا، دەڵێت:-

«بیستم شایی‌ژن هێنـانــە، بریـارم دا بچم و یەکێـك بم لە بینەرانی ئەو زەماوەندە. چووین دیمان حەوشەی خانووەکە بووە بە (شـانـۆی شایی‌یـەکـە)، پیـاوان دەستیـان گرتبوو، لە شێوەی بازنەیەکی دانەخراودا هەڵدەپەرین، هەڵپەرینەکە ناوی (چۆپی = چەپی (عثمـان) بوو. ئەم هەڵپـەرکێ‌یـە گۆرانی‌یـەکی ئیرلەندی هێنــایــەوە یادم کە ناوی «Rising on gad an sinking on sugan» بوو. بەوەی جارێك بەرز ئەبوونەوەو جارێکیش نزم ئەبوونەوە.»

- لە بارەی هەڵپەرینی ئافرەتان یش)ەوە دەڵێت:-

«دەهــۆڵ و زورنـا دەستی‌پێکـردەوە، نزیکـەی سی (30) ئافرەتێك ،دەستیان گرتبوو، هاتنە ناو حەوشەکەوە، بە ڕۆیینێکی نەرم و نیان و ڕێك و پێك، ئەم ئافرەتانە زۆر بە جوانی خۆیان رازانـدبـووەوە، (خشـڵ) یان لە خۆیـان دابـوو، بەرگی ڕەنگـاو ڕەنگی ئاوریشمین یان پۆشی‌بوو، بێ (پەچەو ڕوویەند) بوون.

بە ڕاستی دیمــەنێکی دڵگرو جوانم دی .کـە (بـاو) ێکی نوێ بوولام، چونکە تا ئێستا ئافرەتی ڕۆژهەڵاتیم نەدی بوو ،کە ئاوا بە سەربــەستی‌و بێ ڕووبــەنــد لەگــەڵ پیــاودا تێکــەڵاو ببن !(ئــاوازەکــان) زۆر هێمن وهێـور بوون بەم هەڵپـەرکێ‌یـە زۆر دڵخۆش بووم.»[18]

گۆیندەو گۆرانی‌بێژەکان و مۆسیقازانەکان لە سلێمانی‌دا:

● حەسەنی ئامێ (1821 - 1885)

- یەکێـك بووە، لە گۆینــدە دەنگخـۆشـەکـانی سلێمـانی، (بەستەبێژ)و (بەیتخوان)و (مەقام زان) ێکی شارەزاو بەتوانا بووە. لە مەقامەکانی (قەتار)و (خاوکەر)و (ئای ئای) دا، زۆر زاناو گۆیا بووە. ئەڵێن ئەم هۆنراوەیەی (مەولەوی)، لە سەر زار بووە.

«خەرمان خەمان هاوەکەل باوە

شەنکەر ،یەکێکە، دوو شەن بە لاوە»

«هەر ساتێ دووریت، سەد ساڵەن جەلام

دەردم کاری‌یەن، وەسەر گەردت بام»

● - حەمە شێرە (1840 - 1894)

- دەنگێکی بڵندگۆو گوڵبانگی بووە، بەستەبێژێکی بەهرەمەند بووە، کەسێـك بووە خوێنــدەوارو شارەزاری ئەدەبیـاتی ئێـرانی بووە، زۆری شیعرەکانی (قائانی)و (حافظ)و (سەعدی) زانیوە، بە مەقامەوە، ووتوونی. خولیاو خووی زۆری لەگەڵ (بەنگ)دا بووە ئەم گۆرانی‌یانەی لە کۆڕو کۆمەڵی بەنگێشان و بە هۆشان دا ووتــووە. وەك مەقــامــەکــانی (شــوور غەمـەنگێـز، دەشت، هومـایـۆن)وبـەستـەکانی (سەیزادە، خاڵەی ڕێبوار، کۆڵۆنجەڕێ ڕێ، دادەنگە ،دەم قەندو لێوقەند).

«ئەم قەنـدو لیـوقـەنـد
گشـت گیـانـت قەنـدە
سەوزەی بالآ بەرز
دڵ لای تۆ بەنـدە.»

«مـوددەی حەوت سالّـە
ئەم داخـە پێـمـە
سەحـەر هەڵئەسـم
زووخـاو پڕ جێـمـە»

● **کاکە ڕەشی ئەحان (1845 ـ 1898)**

ـ دەنگخۆشێکی شۆخ وشەنگ، خوێندەوار، خاوەن بەهرەیەکی خوایی، لە مەقامەکانی کوردیدا سەردەرچووو لێزان بووە، بە تایبەتی مەقامی (ئای ئای) بەڵام بێوەڵەتی یەخەی ئەگرێ، بە هۆی (حەمەشێرە)ی هاوڕێو هاوڕۆژی ، فێری (بەنگ کێشان) ئەبێت.

تا دەیگەیەنێتە ڕادەیەکی وا، کە (خزم و خوێش و خێزانی) لێی وەرز دەبن لە ئەنجام دا ژنەکەی دەستی لێ هەڵ ئەگرێو وازی لێ دێنێ !ئەو ڕووداوە جگەر برە، کارێکی زۆر ئەکاتە سەر گیان و ژیان و گوزەرانی، بە جۆرێك وەك دێوانەو دڵسوتاوێك بە ناڵەی (ئای ئای)، کۆڕو کۆمەڵ یش تێ ئەگەیەنێ و بەڵکوو لە کوچەو کۆڵانەکان یش دا، دەنگی خۆی ئەدا بە گوێی زەمانەداو شەو لە ڕۆژ گرێ ئەداو مناڵانی گەرەکیش لە خۆی ئەوروژێنێ ،بە هۆنراوە بە ناوبانگەکەی (حەمە ئاغای دەربەند فەقەرەیی) یەوە

«مـیـرزام تەواری....
شیـروانـی بازی ،تـەرلان تەواری
شەرت بێ ،دوعـا، نەکـێـشـم نەفـەس
تا سەبـەب.کار، یار، مەبـۆ وەقـەفـەس»

ئەم شیعرەی (حەمە ئاغا) دەڵێن بۆ (ئەحمەد پاشای بابان)ی وتووە.

«حـەمـە ئاغـا ئافـرەتێکی خۆشـویستـووە، یەکجـار عاشقی بووە، (عەشقی مجنون بۆ لەیل). (ئەحمەد پاشا)ئەو ئافرەتـە مارە ئەکا. ئەمە زۆر کاری کردووەتە سەر هەست و هۆشی ئەو شاعیرە. بەو هۆنراوەیە داوای گەڕانەوەی یارو دڵدارەکەی کردوتەوە. (پاشا)، کە ئەوەی زانیوە بە هەموو (تەدارەك و خشڵەوە)، خۆشەویستەکەی بۆ ناردووەتەوە.[19]

ـ جا (کاکە ڕەشی) گوێندەش بە مەرەدی (حەمەئاغا) چووە!!

هەر بەو یادگارەوە ئەم هۆنراوانەی بە (ئای ئای) یەوە وتووە، بە هیوای ئەوەی ژنەکەی بگەڕێتەوە لای،

ـ بەڵام (بۆفی فتح الله)، ساڵی پار لە سلێمانی کە تەمەنی «پتر لە سەدو دە ساڵ» تێپەری بوو، کۆچی دوایی کرد، ئەو شیعرانەی (حەمە ئاغای) بۆ مز ئەخوێندەوەو ئەیوت خۆم گوێم لە دەنگی (کاکەڕەش) بووە کە بە مەقامی (ئای ئای) ئەم شیعرانەی ئەووت:

«بـازم فرییـەن پەی تەنـافـەوە
سەیـادان وێـڵەن بە قوڵـەی قافـەوە»
«هـەر کەس بازەکـەی دەرکـردووم لە ڕێ
بە سەرمـای پاییـز ئازیـزی بمـرێ»
«بـازم بازنـیـیـەن، سیـنـە پڕ خاڵـەن
منـیش جە دوای بـاز حاڵـم بێ حاڵـەن»
«بـازم باز نیـیـەن، نەو شیـروانـیـیـەن
خۆی لە بەگـزادەی شەمـێـرانـییـەن»

ـ بۆ دەقی ڕاستی ی (میرزام تەواری) بڕوانە ڕۆژنامەی (ژین) ژمارە (1358). لەوێدا نووسراوە.

●———●

● **ـ عەزیزی ئامینە 1850 ـ 1915)**

ـ پیرەمێردی شاعیرو زانا بە شان و باهووی ئەم دەنگخۆش و گوێندەداو هەڵئەدا:

«شیعـری مەولـەوی بە دەنگی خۆش و (هیجـرانی)[20] ـ (عـەزیـزی ئامینـە) لە ناو ئێمـەدا برموی پەیـداکرد. (عەزیـز) گوێندەیەکی (عەزیز) بوو!!

له مەجلیس دا (هیجـرانی)و له چییـادا (قـەتـار) هەر لەو ئەهـات، ئەمـە ڕاستـە کە بەیـانییـەك لە ڕاوەکـەودا ،قەتارێکی خوێنـد، کەوی کوێسـارانی هێنـایـە (جـونبـوش)و (قـاسپـە)ی له بەهاراندا لە ئێواراندا لە سەر کارێزی شەریف) کە دەیگوت:ـ

«بەهارەن، سەوزەن، ئاوەن، پێکاوەن»

ـ یا بەیانی‌یان کە بە (قەتار)ەوە ئەیگوت:

«لە وورشەی شەونم لە توێی پەردەوە»[21]

«نەرگس، مەست، مەست چەم، بڵاو کەردەوە»

● ـ گوڵ جەمین «1870 ـ 1924»

ـ ناوی «گوڵ جەمین» کچی عەبدوڵڵای‌کوڕی مەلا سەعیدی حەبە جوانی‌یە.

ـ لە ڕەچەڵەکدا خەڵکی دێی مرانێی لە مەر (سیوەیل)ە

ـ لە خوێندنەوەی (مەولوود)دا (ئاوازەخوان)ێکی دەنگخۆش بووە.

لە (زەماوەند) و(ئاهەنگ)دا بەستەبێژێکی بە توانا بووە.

لە مەقامەکانی (حەیران) و(ئای ئای)و (لاوك)دا گۆیاو گۆینده بووە.

ـ لە (بەیت و بالۆرە)دا شارەزار بووە، داستانەکانی (لاس و) (لەشکری) و(قەروگوڵەزەد)د (مەم وزین)ی بە ئاوازەوە، ووتوونی.

ـ ئەم ئافـرەتـە کوردە، جلی پیـاوانـەی لەبـەر کردووە، لە (سلێمـانی) و (سنـە)و (سـابـلاخ)و (بـانە) ئاهەنگی گێراوە، لە شایی و داوەتدا بەستەبێژێکی بەهرەمەندی ڕۆژگاری خۆی بووە.

سەردەمـای گەنجی لە شاری سلێمـانی بە سەربـردووە، دواجار شووی کردووە بە کوڕێکی خەڵکی (بـانـە) ئیتـر نەگـەڕاوەتـەوە سلێمانی‌و لە (بانە) کۆچی دوایی کردووە. لەو شارە ووچەی لە دوا جێماوە.

لە (بەستە) بەناوبانگەکانی، کە ئەو ئافرەتە گوێندەیە ووتوونی ئەمانە بوون:ـ (هەی بێ دەبڵێن بێ) (خاسێ تۆ خانمی) (شەو بۆ مەنزڵەکەی نوسرەت خانم) (شایەر بێ لە ناو باخ بێ، ئەو باخەش لە سابڵاخ بێ!!)

(سەڵتەنە) و (هەرزاڵێ).

«هـەرزاڵـێ‌و هەرزاڵـێ ـ لە هەوار هەڵـمـان داوە»

«قـوربـانی ئەو بەژنـەت بم ـ شلکـە ڕیحـانـەی ساوا»

«مەمکی شەمامەی حەوترەنگە ـ خالق نەخشی کێشاوە»[22]

«چـاوی ئەڵـێی چرایـە ـ بۆ جەژنـێ هەڵـگیـرسـاوە»

● ـ (مەلا ڕەعنا) ـ

ـ دایکی (صـدیقـە المـلایـە)ی بە ناوبـانـگ و کە بە گۆرانی‌بێـژی عەرەب ناسـراوە، ئەم (مـەلا زەعنـا)یـە، مەولوود خوێنێکی زۆر تەواو و نایـاب و دەنگخـۆش بوو ،قـوتابخانەیەکی بچووکی هەبوو، بەرامبەر مزگەوتی (شێخ سەلام) بوو، چونکە زێـوانێکی قسنـەکـەی (شێـخ مستـەفـا) هەبـوو، بە تەنیشت ماڵەکەیانەوە، دەف لێدەرێکی زۆر نایاب بوو.

(1910 ـ 1912) ـ مەلا ڕەعـنـا ئیش و کاری نانـکـردنی ماڵان ی ئەکـرد. لە ماڵی ئێمـە (لێـرەدا مەبـەست لە مامـۆستـا ئەحمەد خواجەیە ـ (عثمان) ـ نان پێوە دەربوو. (کوڵوو)ی نانە سووتاوەکانی کۆ ئەکردەوە، لە بیرمە ئەیووت (بۆ کـسۆکە ترەکیوەکان)[23]. ئەو کاتە (صدیقەمەلا)یە، لە تەمەنی (8/9) (هەشت نۆ) ساڵیدابوو، چاوی ووردینەدار (تەرخۆما)ی هەبوو. دایکم پێی ئەووت (مـەلا ڕەعنـا) منـاڵەکانمان ووردن، تکایە (صدیقە) لە ماڵەوە بە جێ‌بێڵەو (ناوەشکێنە) و(کولێرە بە ڕۆنی) بۆ بیەرەوە

ـ لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی‌دا (صدیقە) وون بوو.

ـ لە ساڵی (1941)دا لەگـەڵ دەستــەیـەك (تیـاتـرۆ) بە گۆرانی‌بێـژی هاتبـوو، بۆ سلێمـانی لە دوورەوە بە دەنـگە منی (ئەحمەد خواجە)ی ناسی‌یەوە، لە پەردەکە دەرهات باوەشی پێدا کردم.»[24]

(مامۆستا عبدالکریم العلاف لە کتێبەکەیدا (قیان بغداد فی عصر العباسی والعثمانی‌و الأخیر)دا دەربارەی (صدیقە الملایە) دەڵێت:

(صدیقەالملایە) ناوی (فرجة) کچی (عباس)ە لە ناو کچانی گەرەکـدا لە هەمـوویـان ناوازەو نازدارتـربـوو، دەنگێکی یەکجار خۆشی هەبـوو، بەخیلیـان پێ ئەبـرد، لە هەرەتی گەنجێتی‌دا،

سەدیقە مولایە

ئەچووە کۆڕو کۆمەڵی (مەولودخوێن) ەوە، دەنگێکی ئاگرینی هەبوو، سەبارەت بەوەی کە (مەولودخوێنێکی چاك بوو ناونرا (صديقه الملايه) ئەم کچە لە سای دایکیدا لە ژیانێکی خۆش و حەساوەو داوێن پاکیدا ئەژییا، بەڵام ڕۆژگار ناچاری کرد کە بچێتە (مەلها)وە.

- گۆرانی بێژێکی هەڵکەوتوو بوو، لە پاش ساڵی (1918)ەوە لە (کۆمپانیەکانی قەوان تۆمارکردن). . لەگەڵ گۆرانی تۆمارکردن خەریك بووە. لەگەڵ دامەزراندنی ئێستگەی رادیۆی عیراق (1936 - عثمان) یەکێك بووە لە گۆیندە ناسراوەکان و لەوێدا گۆرانییەکانی خۆی بلاوەکردەوە. لە گۆرانییە دیارو بە ناوبانگەکانی (أفندي لايفندي) (ياصياد السمج) (على جسر المسيب سيبوني) (جواد جواد مسيبي) (ربيتك أزغيرون حسن)[25]

● - مەولود خوێن لە پیاوان دا:

- «دوای مردنی خاکی (1326ك) حاجی عەزیزی قەفتان مەولودێکی کرد، زۆر کەسی بانگ کردبوو لە ناو ئەوانەدا (مەلا حەمە سووری خانەقا) و (مەلا حسەینی سەبیلچی) یشیان تیا بوو، کە دەنگیان خۆش بوو، شیعریان بە (نقام = مەقام - عثمان -)(ئەخوێندەوە.»[26]

● - مەلا فەتاح:

———— خەڵکی سلێمانی بووە، خوێندەوار، دەنگ خۆش، مەقام زان، گەڕۆك، پێش جەنگی یەکەمی جیهان، لە سلێمانییەوە چووە بۆ ئێران لە (هەمەدان) شەوی (سەبا)

موحەرەم لە کاتی (شین و سنگ کوتان)دا، قسە ئەکات و ڕەخنە ئەگری پارچە پارچەکرا. زۆر زیرەك و گۆرانیزانێکی پوخت بوو.»[27]

● - حەمەی حەماعەلی خومخانە:

- لاوێکی ووریابوو، لە تەمەنی 12/13 ساڵیدا لە خۆیەوە هەمە جۆرە گۆرانییەکی ئەوت. لە پرێکا بوو بە (عوود لێدەر) بەڵام چۆن (عوود) یك!؟

- لە (دەزوو) کشتەکێکی سێ تاڵی لە سەر (نیوەتەنەکە) یەکی نەوت، بەستراوی درووست کردبوو. هەرچی گۆرانییەکی ئەووت لە سەری دەرئەهێنا ئێمە سەرمان سوڕ ئەما. !

چۆن ئەوەی زانیوە؟ لێمان ئەپرسی، ئەیووت «مێشکم ئاوداره» بەداخەوە پاش چەند ساڵێك، لە کاتێکدا عوودەکەی لێ ئەدا، دڵی وێستا، بەلادا هات و مرد.»[28]

● - ڕەشە شایەر (1874 - 1927).

- گۆرانی بێژێکی میللی و هونەرمەندێکی ساکارو تەردەست و دەم گەرم بووە (بەیت و بەندو باوی) زۆری زانیوە، بەستەبێژێکی بە کارو دەنگخۆشێکی (بەزماوەر) بووە دەنگ و ئاوازێکی بە سۆزو سازی پێوە بووە. لەگەڵ مۆسیقاژەنێکی میللی، کە ناوی (سەعگە) بووە، لە گۆوەندو گوڵمەزو ئاهەنگەکانی سلێمانی، بە تایبەتی کە لە (سەرچنار) سازکراوە، کۆڕگەرم کەرو بەزم ئاوەر وشادی هێن بوون.

- مامۆستای زاناو مێژوونووس (ئەحمەد خواجە (903،))[29] دەڵێت:

- لە ناوشاری سلێمانی شایی و هەڵپەرکێ گێر بوو، ڕۆژانی هەینی و چوار شەممەوان سەیران بوو، (ڕەشە) بەرنە ئەکەوت. بەزم گێڕو گۆرانی بێژێکی فۆلکلۆری بوو، پێش جەنگی یەکەم پاش جەنگی یەکەم نەخوێندەوار بوو زۆر کۆمێدی بوو.»[30]

● - عەلی خان

———— ئەم هونەرمەندە کورێکی خەڵکی (سابلاخ) بووە. نابینابووە، لە (مەهاباد)ەوە لە دەست ئێش و ئازاری عەجەمەکان کە بە کوردەکانیان ئەگەیاند، هەڵاتووەو هاتووەتە شاری

سلێمانی ساڵی (1920).

گۆیندەیەکی زاناو (تارژەنێکی) بێ وێنە بووە!

لەو سەردەمەدا (ڕادیۆ) دانەهاتبوو، (عەلی خان) بە شەو لە چایخانەکان لەگەڵ دوو کەسی تر، یەکێ (تەپڵ)و ئەویتر (دایەرە زەنگی)[31] لێ ئەدا، بۆ، خوێنی (بەستە)ی ئەووت، بەستەکەی بە (تار) دووبارە ئەکردەوە. زۆری بەستەکانی لەم بابەتانە بوو:

«هەر چەند نوێژ ئەکەم نوێژم بەتاڵە»

«ئەلحەمد ئەخوێنم تۆم لە خەیاڵە»

«جووتێ کەوشی ڕەش باناڵچەدار بێ»

«بینێ بە جەرگما با مۆری دیار بێ»

«نەشەرتت، شەرتە، نەفامت، فامە»

«یەك پەڕە کاغەز، دوعاو سەلامە»[32]

● ـ ئەحەی ناسر (1876 ـ 1923)

ـ ئەم بەهــرەوەرە، لە سلێمــانی لە گەڕەکی سەرشـــەقـام لە دایك بووە، لە خێزانێکی هەژار، لە تەمەنی دوانزدە ساڵاندا، چووەتــە بەرخــوێنـدن، لای مەلای مزگـەوتـەکـان کتێبـەکـانی (گوڵستان)و (بۆستان) و(پەندی عەتتار)ی تەواو کردووە.

ـ وازی لە خوێندن هێناوەو خەیاڵ و خولیای کەوتووەتە سەر ئاوازو گۆرانی‌ووتن.

ـ دژی نەرێتە ناهەموارەکانی کۆمەڵایەتی بووە، زۆر ڕقی لە زۆردارو ستەمکار بووە.

ـ گاڵتەی کردووە بە جیاوازی چینایەتی.

ـ هەمیشە مەست و سەرخۆش بووە، هاوڕێی گیانی‌بە گیانی جامی مەی بووە جارجاریش، کە پەژارەی زۆر ئەبوو، مژی لە (تلیاك)ئەدا، هەندێ جاریش جگەرەیەکی (بەنگی) بۆ فیز ئەنا بە لای لێویەوە ئەو کاتە خۆی بە پاشای سەر زەمین نەئەگۆڕیوە.

ـ لە ژیان دا زۆر سادەو ساکار بووە، حەزی بە پارەو سامان نەکردووە.

ـ پیاوێکی زۆر دڵنەرم و بە ڕەحم بووە.

بەزەیی زۆر بە هەژارو بێ‌نەوادا هاتووەتەوە.

لەم بارەیەوە گۆڤاری (خواندەنیهای) فارسی، کە لە (تاران) چاپ کراوە لە یەکێك لە ژمارەکانیا ئەڵێ:ـ

«جــارێــك ئەحمــەدی ناصــر گۆرانی‌بێـژی بە ناوبـانگی کوردســتــانــی عێــراق ـ کە خەڵکی شاری سلێمــانی‌یــە، لە خیابانەکانی (لالەزار)ی ـ تاران ـ ئەسوڕایەوە. !

چاوی بە کابرایەکی دەروێشی ڕووت و داماو کەوت دەروێش داوای چەند پوولێکی لێ‌کرد، ئەحمەد هیچی پێ‌نەبوو.

بە کابـرای دەروێش ئەڵێ: «کـەوڵ و کەشکـۆڵەکەتم بدەرێ ئەم گوزەرو بازاڕەت بۆ ئەگەڕێم ،خۆت و بەختت چیم دەستکەوت!.

دەروێش (کـەوڵ وکـەشکـۆڵ و پۆستـەکەی پێ‌ئەدا)و ئەویش ئەچریکێنێ‌و خەڵکی گوزەر ئەم دەنگەیان نەبیست بوو، بڕوایان نەئەکرد ئەمە دەنگی ئینسـانێك بێ. !!

هەمــوو بە جارێــك سەرســام و حەیـران بوون، بە سەدان بەڵکوو بە هەزاران کڵاوو تەقیلە بە ئاسمانا هەڵدرا. !

هەر کەسێ دەستی ئەکرد بە گیرفانیاو چی بە دەستەوە بهاتایە لە (تاکەو جووتە) ،خۆی ئەگەیاندە دەروێش ئەحمەدو ئەیکردە ناو کەشکـۆڵـەکـەیـەوە. هێشتـا نەگـەیـبـووە ناوەڕاستی گوزەرەکە کەشــکــۆڵــەکــە مالآن مال بووا!

لە تاکەو جووتە. ئیتر .ئیتر (کاکە ئەحە) وورتەی لە خۆی بڕی‌و گەڕایەوە بۆ لای دەروێش هەرچەند خۆی پارەو پوولی پێ‌نەبوو، بەڵام تاکەیەکی لەو پارەیە هەڵ نەگرت هەمووی بە خڕی‌یەکەوە کردە کۆشی مام دەروێش.»[33]

ـ زۆر ڕاستــە ئەحــەی ناسـر دەنگێکی خواپێـداوو وخـۆشی هەبــووە زوربـەی زۆری مەقـامـە ڕۆژهـەڵاتی‌یـەکـانی زانیـوە، سەرەڕای مەقامە کوردی‌یەکان. وەکوو دەڵێن (مەقامی سەفەر)[34]

کە تایبەتە بە شاری سلەیمانی. ئەم ئاوازە ـ ئەحەی ناسر ـ لە (نـەغمـەی بەیـات) دەری هێنـاوەو ئەو (تەرزە هەوا) یەی لێ پێکهێناوە کە تام و تەزووو تایبەتی‌یەکی خۆی هەیە، هەرچەند خوردەزادی مەقامی (بەیات)ە بەڵام کاڵایەکی ئاوازی کوردی بە باڵادا براوە. لە پۆلێنی مەقامەکانی (ئای ئای)و (ئەڵڵاوەیسی)و (خاوکەر) دادەنرێ.

ـ (ئەحمەدی ناسر). زۆر کەسی ناسراوی کۆمەڵی ئەوسای

کوردەواری دۆست و ئاشنــای بووە، سەبــارەت، بە (نــەوا)ی نایاب و ناسك و ئاوازە ناوازەکانی، لەو کەسانە (محمود پاشای جاف)و (سـەیـد ئەحمـەدی خانـەقـا)و (حـەپسەخانی نەقیب).

(مامۆستا ئەحمەد خواجە ئەڵێت:ـ

ـ ئەحەی ناسر: «دەنگ خۆش، مەقام شوناس، ڕووخۆش، دەروێش، بێمــاڵ و خێــزان، زۆرتــر ژیــانــی لە ئێــران لە (کرماشان و هەمەدان)دا بووە.

ـ لە هەمــوو مەقــام و دەستــووری گۆرانـیی‌دا؛ لەوپەڕی دانــایــان دا بووە. حەزی لە هەمــوو شتــی جوان ئەکـرد. خوێنـدەوارێکی باش بوو، ڕەنگـە شیعـری هەمـوو شاعیـرانی (کورد)و غەیری کوردی زانیبێت دووڕنییە. بەڵام زۆر بە گران ئەیووت.

زۆر ئێواران (من)و (شێخ نووری شاعیـر)و ئەحـەی ناسری هونەرمەند کۆڕی بەزم و ئاهەنگمان بووە.

ـ (شێخ نووری)دەنگخۆش و مەقام زان بوو.[35]

ـ «ئـەحـەی ناسـری بلیمەت و بەهرەمەند لە دەمەی مەستی و بێ هەستی‌دا دەمانچەیەك ئەنێ بە (کاکی) کانی‌سپیکەییەوە لە ڕێکـەوتی 1923/9/24 دا، (مـارفی ئەحـلان) کە ئامـۆزای (کاکی)یە لە تۆڵەی ئەو تاوانەدا، تفەنگێك ئەنێ ئەحەی ناسرەوە سەرەنـجـام بەو زام و کەسـەرە بە خەمـیـنـەوە لە ڕۆژی 1923/9/30 کۆچـی دوایـی ئەکـات، لە گردی سەیـوان بە خاکی ئەسپێرن.»[36]

چرای ژیان و هونەری ئەم بەهرەمەندە لێرەدا ئەکوژێتەوە.

ـ [1919 ـ 1920]

ـ «کــاتێـك درۆو دەلـەسـەی ئینگلیـزەکـان کەوتـە ڕوو، ئەو بەڵێنـانـەی، کە دابـوویـان بە کورد وبـە (شێخ مەحمود) لێی پاشگـەز بوونـەوە. ئێمـەش کۆمـەڵـە گەنجی خوێن گەرم بووین مێشکمان بە بیـرو باوەڕی کوردایـەتی پڕ بوو. شەو بە کۆڵانـدا ئەسوڕاینەوە (سروودی تورکی)و (گۆرانیی کوردی) مان دژی دەوڵەت ئەووت. یەکەمین گۆرانی‌یەك کە لە تورکی‌یەوە گۆڕی بوومان بۆ کوردی‌و بە دەنگێکی خۆش ئەمان ووت ئەمە بوو.

«هەرایە، پشێوی‌یە، دوژمن گەیشتە لانەی شێر»

«کێ ئەتوانێ بوەستێ بەرامبەر کوردی دلیر؟» .

ئەوتراو ئەوترایەوە، دەماو دەم بە ناو منداڵانی گەڕەکدا بڵاو بووەوە. وای لێ هات کەوتە سەر زمانی گەورەو بچووك.»[37]

● ـ 30/ ئەیلوول /1922

پاش سێ ساڵ دیـلی و دەربــەدەری‌و دەردی سەری (شـێـخ مەحموودی قارەمان) لەو ڕۆژەدا گەیوەتەوە شاری سلێمانی :

مامۆستا (رفیق حیلمی) ئەڵێت:

«ئێمەش دەستەی مامۆستاکان لە ناو خۆماناو (قوتابی‌یەکان) چیمان پێ کرا، کردمان ،«گۆرانی‌ی بە پیرەوە چوون ـ نشید الأستقبــال» لە لایــەن نیشتیمـانپـەروەر، مامـۆستـا (زێـوەر)ەوە ڕەیکخراو فێری دەستەی گۆرانی‌ی قوتابی‌یە دەنگخۆشەکان کرا هێشـا شێـخ مەحمـوود لە بەغـداد بوو، لە ناوچـەکەی بەردەمی (دەبـۆ) (قـوتـابخـانـەی نمـوونەیی سەعادەت) ئەیانخوێند هیچ جارێ نەبوو فرمێسکی شادی بە چاوی (زابتەکان)و (لاوەکان)دا نەیەتە خوار[38]

ـ مامۆستا (حمدی صاحیبقران) یش دەڵێ:ـ

«تـەقـەی تۆپـی سەلام و دەنـگـی
(مـۆسـیـقـا)و (دەهـۆڵ) یەکـکـەوت؛
«وەهـام زانـی سلێـمـانـی ئەبێـتـە،
(جـەنـەت)و (مـەحـشـەر)»

ـ هەر لەو کاتــەوە مامــۆستــا (زێـوەر) سەرو ساختی لەگـەڵ جیهـانی (ئـەدەب) پەیـداکـردووە، لایـەنی (نیشتیمان پەروەری وکــوردایــەتـی) زۆر گرتــووە، هۆنــراوەی هەمــت بزوێن و پڕ تەووتین ی داناوە، کە بۆ (هەوای گۆرانی‌ی)و (ئاوازی سروود) بشێن.

ـ «پیرەمێردی شاعیر زۆر ڕێزی لە مامۆستا زێوەر (1875 ـ 1948) گرتــووە. کە بابــەتی (ســروودی نیشتیمــانی) وبــاسی ئەکـرا، مامۆستـا (زیـوەر)ی لە ژوور هەمـووانـەوە دائـەنـا. بە ڕاستی‌ی ئەو سروودانـە لەو سەردەمـەدا کارێکی زۆر بەهێـزیـان هەبووە بۆ جوڵاندنەوەی هێزی نەتەوایەتی.»[39]

مامۆستا زیوەر گەلێك هۆنراوەی بۆ هەوای (سروود) داناوە.

لێرەدا کەمێکیان وەك نموونە پیشان ئەدەین. کە زوربەی ئاوازی ئەو سروودانە لە (تورکی)یەوە، وەرگیراون.

● - (واوەتەن)

واوەتـەن خەمـڵیـوە وەك گوڵ

ئەو بەهـاری میـللەتـە

باخی حەیـاتی) (ئـەساسی ئەم مەدرەسـەیە) (ئـەی شاگردانی وەتەن) (هێند شیرینەلام).[45]

● - (ت 2/1922).

- لە بانگەوازێکدا کە (شێخ مەحموودی) نەمر لە سلێمانیدا بڵاوی کردووەتەوە، داوا ئەکا (نمایش) ێکی جەماوەری بکرێ دژی ئەو دەسـتـەو تاقـمـانـەی کە ئەیـانـەوێ مافی کورد پێشێل بکەن.

«لـەو نمـایشـەدا دەستـەی پیـادەو تیپ تیپ سوارەی سوپا بە چەك و هەمـوو تەدارەکیـیەوە، لە بەردەم (مـەلیـك مەحمـوودی یەکـەم)دا تێپـەڕبـوون لە لایـەن (گـەنجـە دەنگخـۆشـەکـان)و دڵسۆزەکانەوە، ئەم ووتارە (هۆنراوە - عثمان) بەرزو بە نرخەی (شێخ نووری) بە ئاوازی سروودی سوپاییەوە، لە پێشداری سوپاوە ئەوترا.

«ئەی عەسکەر، ئەی مناڵ و جگەر گۆشەی وەتەن»
«ئێوە بە گیان، بەدڵ، پارێزگاری وەتەن ئەکەن»
«ئێوەن بە دڵ، کە سەرفی ئەکەن، غیرەت و بەدەن»
«ئێوە وەتەن لە میحنەت و زیللەت نەجات ئەدەن»
ئامادەن بۆ کەفەن.[46]

- شێخ نووری شێخ ساڵح (1895 - 1958).

«شێخ نووری وەك چۆن شاعیـرێکی بەرزو بلیمـەت بووە، هەروەها لە بەهرەی دەنگخۆشیدا، دەنگێکی خواپێداو خۆشی هەبووە. (قادری حاجی حسین» ئەڵێت.

«شێخ نووری» بە ناوبـانگ بوو بە (شاعیر)و (دەنگخوش)و (جـوان). مەقـامـەکـانی (سـەفـەر)و (قـەتـار)و (خـاوکـەر)و (ئەڵلاویسی) زۆر بەوەستایانە ئەوت و دەنگی خۆش و خەمرەوێن بوو.[47]

- مامۆستـا شاکـر فتـاح ئەڵێ: ساڵی 1926 لە قوتابخانەی (ئەوەلی سلێمانی) قوتابی بووم، (شێخ نووری) شاعیر ئەهات سروود وگۆرانیی فێرئەکردین. یەکێك لەو سروودانە (ئەو لادی وەتەن) بوو. مامۆستا عبدالقادر قەزازیش ئەڵێ تەمەنم دە دوانزە ساڵان بوو لە قووتـابخـانـەی (سـەرەتـایی سروودی (ئـەو لادی وەتەن)یان فێر ئەکردین»

- مامۆستا ئەحمەد خواجە ئەڵێت:

«شێخ نووری، دەنـگ خۆش، مەقام زان، شاعیر، ئەحەی ناسـری هونـەرمـەنـد زۆر حەزی لە دەنگی شێخ نووری ئەکرد پێی ئەووت (نووری، تەنیا کورکەیەکم بۆ بکە، ئیتر بەسمە، تا بەیانی گۆرانی بڵێم و نەیبڕمەوە»[48]

- شێخ نوری شاعیر. هۆنراوەی سروودی زۆرە لەمانە (ئێمە کەشافەین) (عیلمە میللەت).

● - 18/ کانوونی یەکەم /1923

(سمـایـل ئاغـا - سمکـۆ)ی جەنگـاوەرو جەوامێـری کوردو عەجـەم شکێن، لەو ڕۆژەدا کە هاتـووەتـە سلێمـانی بۆ دیـارو دیـداری (شێخ مەحمـوودی مەلیـك) پێشـوازییـەکی دڵنەوازو ئاوازەی کراوە.

(مـامۆستـا رفیق حیلمی 1898 - 1960) ئەڵێت «ڕۆژ ئاوا بوو، کە لە (مستەفاپاشا)وە، کاغەزێکم وەرگرت، داوای ئەوەی لێ ئەکردم، کە هەر بەو شەوە (گۆرانییەکی جوانی میللی) ڕێك بخەم و فێری قوتابییەکانی بکەم بۆ ئەوەی، کە لە بەرەو پیری (سمکـۆ)دا بخـوێنـرێتـەوە. دەزبـەجێ چوومـە، مەکتـەبی (ئـەعـدادی)، شەو بوو، بە ڕۆژ، لـەبـەر ئەمـە بە ئاسـانی قوتابییەکان کۆکرانەوە، تا نیوە شەو لەگەڵ دەستەی قوتابییانی گۆرانیی خەریك بووم، هەموو شتێك جێبەجێ کرا»[49]

- لێرەدا مامۆستای زاناو مێژوونووس خۆی ئاشکرا ئەکا وەك چۆن هەسـتـیـارو هۆنـەر بووە، هەروەهـا (هـەواخـوان)و (ئاواززان)یش بووە، سەبارەت بەم گۆرانییە یا خۆی ئاوازەکەی داناوە یا خود لە (هەوا)ی تورکی وەریگرتووە. چونکە مامۆستا (رفیق حیلمی) هۆنـراوەی (کـوردین ئێمـە)ی هەیـە کە هەر لەو ڕۆژگـارەدا ئەو هۆنـراوەیـەی دانـاوە لە سەر ئاوازی تایبەتی فێری

قوتابی‌یان کراوە لە شاری سلێمانی‌دا کە لە ئاوازی (بەرگیزلی سیس)ی تورکی وەرگیراوە.

سروودێکی دیکەشی هەیە بە ناوی (وەتەن) کە ئاوازەکەی لە گۆرانی‌ی (داغلر آشارەق)ی تورکی وەرگیراوە.

مامۆستا (رفیق حیلمی) ئەڵێت: ــــ «باندێکی بچووکی (مۆزیقە) شمان پەیدا کرد، کە قوتابیەکانی (قوتابخانەی ناوەندی محمودی) ئەچوون بۆ مەشق (مۆزیقەیان) لێ‌ئەداو بە ئاوازی ئیجگار بە سۆز (گۆرانی میللی)یان ئەخوێند».

● 14/ نیسان /1923

- مامۆستا ئەحمەد خواجە ئەڵێت:

«لەو رۆژەدا ئەچووم بۆ (هەڵەدن) بۆ لای (شێخ مەحموود) سوارێکم بیــووە هاورێ دەنگێکی یەکجـار خۆشی هەبـوو، بە ئاوازی (ئای ئای)زۆر بە سۆزەوە ئەم هۆنراوانەی ئەووت.

«ئــەی خوای بانــی سەر

کوشــنــدەی هەژار»

تاکــەی ئەمـانکـەی لە گیـانمـان بێـزار.»

دوایی دەستی‌کـرد بە (حــەیــران) ووتن بەڵام من خوێن لە جگەرم ئەتکا.[50]

- ئەم سوارە ناوی (حەمە کوردە)یە. مامۆستا دەڵێ:

«حەمەکوردە» مزگەر بوو، دانیشتووی گەرەکی سەرشەقام بوو لە سلێمانی. دەنگی یەکجار خۆش بوو، لە گۆرانی‌ی (حەیران)و (ئـای ئای)و بەستـەی فۆلکلۆری‌دا بێ وێنـە بوو. کوری بەزم و ئاهەنگ بوو، خۆی کارگوزار بوو پێویستی بە کەس نەبوو، ئەو حەیرانەی ئەو ئەیووت تا ئێستا لە کەسێکی ترم نەبیستووە، تا ساڵی (1925) ئەم دی»[51]

● - مامە (...)؟

- هەروەها مۆسیقازانێکی بلیمەت مان هەبوو، پێ‌یان ئەووت (مـام...) لە دێی جاسـەنـە ئەژیـا، بە گەنـجی‌و باوی سەربـازیـدا لە دەستــەی مۆسیقـای سوپـای عوسمـانلی‌دا (مۆزیقـەلێـدەر) بووە لە تەمـەنی حەفتا ساڵی‌دا لە ئەشکـەوتی (جـاسـەنـە) لە بارەگـەی (شـۆرشی شێـخ مەحمـوود)دا بە (شمشاڵ)و (قرناتە)و (بۆری) هەزاران مەقام و بەستەی لێ‌ئەدا، بە تایبەتی (شینی دڵداران) بە داخەوە، ناوی خۆی‌و باوکیم لە بیـرچـووەتـەوە رەنگـە لە دێی (جاسـەنە) خزم و کەسی مابێ‌و بناسرێ (1923 - 1924).[52]

● - عەبە حەیران: (1893 - 1972)

- لە دێی مرانێی شارباژێر لە دایك بووە.

- لە (چوارتا)و (سلێمانی) ژیانی بە سەر بردووە.

دەنگخۆش و گۆیندەیەکی لێ‌هاتوو بووە، بە تایبەتی لە ووتنی مەقامی (حەیران)دا، بۆیە هەر بەو (ناوە)شەوە ناسراوە.

- گۆرانی‌ی بێژو شاعیری میللی دەربارەی (شێخ مەحموودی نەمر)بووە. بەشداری زوربەی ئەو شەرانەی کردووە، کە دژی ئینگلیـزەکـان کردوویـانـە هان و دنـەی شۆرشگێـرەکانی کوردی داوە، بۆ پەلامار، بە ئاوازی بە سۆزو گۆرانی‌ی سەرگەرمی‌یەوە.»[53]

● - رۆوف بەگ:

کوری سمایل بەگ برای رەزا بەگی مەشهوور، یەکەم کەس بوو لە سلێمانی‌دا (عوودزان و لێدەر)بوو.

ئامــادەی هاتــن و بەزم گێــران بوو. گۆرانـی‌ی تورکـی زۆری ئەزانی، بەڵام دەنگی یاریدەی نەئەکرد!

(ئەکرەم)ی کوری‌و چەند کەسێکی تری فێری (عوود) لێدان کرد. (ئــەکــرەم) بوو بە، بەرێــوەبــەری دەستــەی مۆسیقـای سوپای‌عێراقی وا بزانم لە ساڵی (1924)دا بوو.[54]

● - صبری کاکە رەش:

- دوای جەنگی یەکــەم لە تورکیــاوە بە ئەفســەری هاتــەوە سلێمــانی (دەنگخـۆش)و (مـەقـام زان)بـوو. لە ناو دەۆست و برادەرانی درێغی لە ووتن نەئەکرد. (شێخ مەحموود) دەنگەکەی خۆش ئەویست! زۆر جار بانگی‌ئەکرد گۆرانی‌ی بۆ بڵێ ساڵی (1924) بوو بە ئەندازیار.[55]

● - (ئەحمەد دیلان)

خوێنـدەوار بوو دەنگخـۆش شیعـرزان ،مـەقـام خوێن لە ناو کۆرو پیـاوانی بەرێـزدا لە مەقـامەکان بە کوردی‌و غەیری کوردی شیعری ئەخوێندەوەو ئەیووت، زۆر کەم تێکەڵی هەبوو. (ساڵی 1920)[56] مامۆستا (رەشید نجیب)یش دەڵێ: وەك دێتەوە ف

بیرم (مەلا ئەحمەدی دیلان) لە یاری نجانێن دا پاڵەوانێکی بێ هاوتابوو، ئەشێ بەر لەو (فنجانێن زانی)بە هونەرتر هەبوو بێ. بەڵام ئەو دەنگە خۆشەی ئەو ئەو شیعرە جوانانەی ئەو ئەیزانی، ئەو ڕووخۆشی و نوکتەزانی یەی بەلای ئەوەوە هەبوو لە کەم یاریکەری تردا بینراوە.[57]

● - ڕەشید صدقی:

(کوڕی قادر ئەفەندی گەورە).

دەنگە خۆش بوو خۆی زۆری حەز لە گۆرانیی ووتن ئەکرد. بە بێ، پێ ووتن ئەیووت. زۆر جار پێمان ئەووت بام داوات لێ بکەین گۆرانی یەکەت مەشکێنە ئەیووت (دەنگە و گۆرانیی خۆی ڕێزدارە (صدرنشینی مەجلیس و ئاهەنگە[58])!

● - ئەحەی خولە:

———— ئەمیش یەکێک بوو، لە گۆرانی بێژەکانی سلەیمانی بەر جەنگە و دوای جەنگی یەکەم، (دەنگە خۆش)و (شانامە خوێن)و (مەقام زان)و[59] لە کۆڕی دانیشتن دا، قسەخۆش و ئاهەنگێربوو.

● - ئەحمەدی سەعید (1900 - 1938)[60]

ناوی (ئەحمەد) کوڕی (سەعید) کوڕی (ئەحمەدە قیتە) یە.

- لە سلێمانی لە گەڕەکی (پیرمەسوور) لە دایک بووە.

- دەنگخۆشێکی بەهرەمەند ومەقام زانێکی چاک بووە.

سەبارەت بە هونەرەکەی زۆر ڕێزی لێ گیراوە لە کاتێکدا کە لە پێنجوین (رئیس عرفا)ی پۆلیس بووە، لە ساڵی (1936) لە سەر داخوازی وەکیلی موتەسەڕیفی سلێمانی (ناجی هورمزی) داوەتی بۆ بولبولی کوردستان (سەید عەلی ئەسغەر)ی کردووە.

لە (بلکیان) دووشەو بەزمی (گۆرانیی و گۆوەند)یان ساز کردووە[61]. ئەم بەهرەمەندە لە (کۆمپانی قەوان) لە بەغدادەوە داوای لێ کراوە کە گۆرانی یەکانی بۆ تۆمار بکەن لەبەر کەمتەرخەمیی و کاروباری خۆی نەچووە بە دەنگیانەوە، داخەکەم شوێنەواری دەنگی لە دوا بەجێ نەماوە لە مەقامی (سێگادا) یەکجار وەستابووە کە بەم هۆنراوەی مستەفا بەگی کوردییەوە ووتویەتی:-

«شەهیدی عەشقم و مەمشۆن و کفنم بۆ مەکەن یاران

«گەواهی حەشرە، بۆ دەعوای شەهادەت بەرگی خوێنینم»

ئەم (بەستە) یەش بەم هۆنراوەیەوە بە دەنگی ئەو ووتراوە:

«ئەوا گەیشتەجێ قەتاری سنە»

«یەکێکیان تیایە نازداری منە»

«سەرقافلەچی گیان، بگرە لەنگەرێ»

«لەگەڵ تۆدایە ناسکە دولبەرێ»[62]

● - حەمەی عەلۆ (1870 - 1931)

- مامۆستا نجم الدین مەلا ئەڵێ: گۆێندەکانی وولاتی سلێمانی ئەوەی من دیومن (حەمەی عەلۆ)و[63] ...

- مامۆستا (ئەحمەد خواجە) ئەڵێ:- گۆێندەیەکی خوێندەوار، شیعری شاعیرانی ناوداری لە سەر مەقامەکانی (سێگا)و مەقامە ناودارەکان ئەیووت.[64]

- مامۆستا بێخود (1875 - 1955) سەبارەت بەم (گۆێندە)یەو بەهرەی دەنگخۆشی یەکەی لە تاکە دێڕێکیدا دەست نیشانی کردووە. دەڵێت:-

«شوورەیێ بە یادی لێوی بڵێ ئەی (حەمەی عەلۆ)[65]

«ئەمما بە شیعری مونتەخەب و بەیتی (فەرد)ەوە.»

(1926 - 1927)

● - (عبدالواحدکوڕی حاجی مستەفا 1886 - 1973)

خەڵکی شاریکۆیەیە، لە ئەستەمبووڵ بڕوانامەی کۆلێژی سوپایی وەرگرتووە. هەر لەوێش فێری هونەری (مۆسیقا)بووە.

(پیانۆ) زانێکی شارەزا بووە، کە هاتووەتەوە عێراق، ناردوویانە ئەسلێمانی: وەکوو خۆی ئەڵێت:[66]

«لە سلێمانی (تیپێکی مۆسیقا)م پێک هێنا، کە ئەویش لە سەر (نۆتە)ی تازە بوو. لە سەر ئەم ئاوازانە بوون.

(کراچیت) (کۆیپەر) (سەمی کۆیپەر) لە ماڵی خواجە ئەفەندی، کە نزیک مزگەوتی گەورە بوو (ماڵی خواجە ئەفەندی) بووە (قوتابخانەی مۆسیقا) لەو کاتەدا نزیکەی پەنجا قوتابیم هەبوو. لەوانە مامۆستایان (شاکر فەتاح)و (ڕەفیق چالاک)[67] بوون وەك لە بیرم بێ:

ـ هەموو ئێوارەيەك پرۆڤەى مۆسيقامان ئەكرد، قوتابى لە ناو سلێمـانىدا ئەهـاتن، بۆ فێـر بوونى (مـۆسيقـا) دواى ئەوەى ئينگليزەكان بە سەرۆكايەتى (ميجەر كلاين = كلين)!

سلێمـانىيـان داگيـركـرد. ، ئەم قوتـابخـانـەيەى تێكداو زۆر ئازارى ئەندامەكانى ئەم تيپەى داومنى نەفى (فاى)كرد

ـ مامۆستا ئەحمەد خواجە ئەڵێت: ئەمە راستە (عبدالواحد) دەرسى مۆسيقـاى بە قوتـابىيـان ئەووت بەڵام (رەفيق چلاك)ى تێدا نەبووە. تاكوو (عبدالواحد) لە سلێمانى ئافرەتێكى خواست كە ناوى (صديقەخان) بوو ئامۆزاى باوكم بوو.

ـ مامۆستا (شاكر فەتاح) دەڵێت:

«ئـەو تيپـە مۆسيقـايـە سالّى 1926 /1927 بوو، كە لە سلێمـانى چيرۆكى شانـۆيى (نيـرۆن) پێشكـەش كرا برێ پارە كۆكـرايـەوە، چەنـد (ئـامێـرێكى هەوايى مۆسيقـا)ى پێ‌كـرا، مامۆستـا (عبدالـواحـد حاجى مستـەفـا) وانـەى مۆسيقـاى فێر ئەكـردين، كە لەو رۆژەدا (مـۆسيقـا لێـدان) يەكجار عەيب بوو، بەڵام من يەكەمين كەسێك بووم چوومە تيپى (مۆسيقا)و ئالەتى (كـۆرنێـت = قرنـاتـە)م دەسـت دايـە كە فێـرى ببم. لە ئەنـدامـەكـانى ئەو تيپـە (رەحيم كريم) كە ئێستـا زەعيمى موتەقاعيدە ، (رەمزى قەزاز) (جمال مجيد)بوو ئەفسەر (جلال مجيـد)و (فـائيق زيـوەر = بەختيـارى شاعيـر)[68] پرسيم ئەى (رەفيق چلاك)تان لەگەڵدا بوو؟ ووتى «نەخێر نە لەو تيپەدا بوو نە هاوتەمەنى ئێمە بوو.»

ـ ئەوەى شايانى ئەم باسە بێ (تەمسيل لە شارى سلێمانى)دا لەو ساڵانەدا ئەم چەند (شانۆگەرىيانە) پێشكەش كراوە.

دەبێ لە پارەى ئەم تەمسيلە ئەو ئالەتە مۆسيقايانە كردرابێ، بەڵام ئەو تەمسيلەى (نيرۆن) كە مامۆستا (شاكرفتاح) ناوى هێنا.

2 ئەو (تەمسيل)ە لە (بيناى قوتابخانەى زانستى)دا كراوە لە رۆژانى 27/28/ تەمموزى /1927 دابووە.

لە ژێر ناوى (زوڵم و زۆردارى ئيمپراتۆرى رۆمانيا!!)[70]

3 ـ هەر لەو ساڵانەدا (تەمسيل)ێك بۆ (مەنفەعەتى زانستى) پێشكەش كراوە لە شەوى «شەممە 29/ ئاب /1928 دەربارەى (شۆرشى گەورەى فەرەنسا)[71]

ـ ساڵى (1928)

ـ «بـە مونـاسـەبـەتى بەهـارو سەفـوەتى هەواوە (هـەيئـەتى تەعليميـەى مەكتـەبى ئەوەلى سلێمـانى) بە ناوى (تـەتيقـات) و(كـەشـافـە)وە ،چـوون بۆ سەيـران بۆ قەراغ شار، كە بە باغى (شێـخ مەحـمـود)ەوە مەشهوورە. سەعادەتى موتەسەرِيف،[72] بۆ مەسرووريەت و دڵخۆشى تەلەبەكان تەشريفيان بردە مەوقيعى سەيرانەكە،

ـ بە لاى راستىيـانـەوە (بـانـدى مۆزيقـەى) مەكتـەب، دەستى‌كـرد بە نەوعى (هـەواڵيـدان) (تـاقمى شەرقى بێـژ) بە (ئەنواعى گۆرانىى وەتەنى) حازرين يان تەفريح كرد.

ـ لە خيتـامى (نـوتق)و (شيعـرەكـاندا) (بە گۆرانىى وەتەنىو مۆزيقە) حازيرون مەسروور كرا.»

ـ لە هەمــووى خۆش تر چەنـد شيعـرێكى فائيق عەبـدوڵـلا «فايەق بێكەس ـ عثمان»بوو، كە بە سەر كەرەكەيەوە لە بەردەم عومـومـا ئيـرتيجـالـەن بەحسێ لەمـەدح و تەشـويقى كەرەكـەى خوێنـدەوە. موقـابيــل بە وەيش لە تەروف (موتـەسـەريف)ى

1 ـ لە تەروف تەلـەبـەكـانى مەكـتـەبەوە بۆ مەنفەعەتى كەشافە شەوىخۆشـەويستمانەوە، (دە رووپيە) بەخشيشى‌دايە. ئەمە هۆنراوەكەيە سێ‌شەمموى رابووردوو (27 تەمووز 1926 ـ عثمان)

لە بيناى مەكتەب دا لە ژێر عينوانى (نەتيجەى سەفاهەت و سەعى) روايەيەك تەمسيل كرا، لەگەڵ ئەوەى كە (يەكەمين جار) يان بوو، حەقيقـەتـەن زۆر جوان تەمسيـل كرا. جێى تەقـديرو تەحسينى هەموو لايەك بوو. بژى موحيبانى عيلم و ئەدەب[29].

ـ ئەم تەمسيلىيە وەك باس كرا بۆ (مەنفەعەى كەشافە)بووە،

خۆت لەرێ لادە بۆ ئەسـپ تازى
با نە ختـێـك بۆتـان بكـەم رەبـازى
بژى كەرەكـوڵ چەنـد نەشئـە بەخـشـى
بەهـەيبـەت كەرو بە هيـمـەت رەخـشـى[73]
قووبـانـە سادەى بێـرە چوار ناڵـە
هەر جۆيـەكـت خواردبـێ حەڵاڵـە

ڕووی خۆت سپیـــکــه له ناو ئەم خەڵــقــه
دەخــیـــله نەم خەی لەم جیٚیـه ڕەقــه
گوێــت قوت کەرەوە، کلك ڕاوەشــێـنــه
هەر چی یـەکـت تیـایـه لێـرە بیـنــوێـنــه[74]

- فائیق بێکەس (1905 - 1948)

- هۆنـراوەکـانی ئەم شاعیـرە خزمـەتگـوزارەی کورد، بڕێکی باشیان له بواری (گۆرانی ی)و (سروود)دا کەڵکیان لیٚوەرگیراوە. چەنـد پارچـەیـەکی نایـاب و ناوەزەیـان کراون به سروود، وەك هۆنـراوەکـانی (شـاخی ڕەنگـاو ڕەنگی گوێـزە)و (دڵ له دەردی وتـەن پەست وگیـراوە) خوایـە وتـەن ئاواکـەی) (ئـەی دڵێران) (لاوانی وتەن)و هەندێکی‌تریان به (هەوا)ی تایبەتی دەگوترێن وەك (ئەی مانگ) (سەدەی بیستەمە) (بەهار نامەویٚ جوانیت بینم).

- لێـرەدا له سەرمـانـه ئیستێـك بکـەین و چوست و چالاکی پیـرەمێـردی شاعیـری به ناوبـانگی کورد (1867 - 1950) فەرامۆش نەکەین.

لەو ڕۆژەوە (22/ شوبـات) 1926 که پیـرەمێـرد، هاتـۆتەوە شاری سلێمانی تا ئەو دەمەی، کۆچی دوایی‌کردووە.

سەروەمـر ژیـان وگیـانی خۆی‌کـردووەتـه قەبـەڵی (ئـەدەب و زانست و هونـەری) کورد، سەبـارەت به (ئـاواز)و (سـروود)و (گـۆرانی ی) کوردی کەم تەرخــەمی نەکـردووەو بەرو بیـری پڕ برەوی هەیه لەم بوارەدا مامۆستا (هاوار) دەڵێت: «پیرە مێرد» لەو سەردەمـەدا ،لـه تورکـیـا بوو ئەو (سـروودو گۆرانـی ی)و (هەڵبەستانەی) که له دەمی مامۆستایان و قوتابیان و ڕۆشنبیرانی ئەوسای تورکیا یا به (گۆرانی ی)یا خود به هۆی گۆڤارو ڕۆژنامەوە ئەخوێندەوە، ئەمانه هەمووی کاری تێکردبوو.

- که گەڕایــەوە بۆ کوردســتـــان، هەر که پیٚی نایـەنــاو شەمەندەفەرەوە، بەرەو ڕووی دایکی نیشتمان کەوتە ڕێ هەر لەو کاتەوە به خەیاڵ قوتابخانەکانی کوردستانی ئەهاتە بەرچاو، کەوا هەموو ڕیزبان بەستووەو گۆرانی ی ئەڵێن:-

«شەماڵ دێنێتە گوێم، دەنگی منالانی قوتابخانە»
«(نەشیدی میلیلی) یان لاهوتی‌یە، قووتی دڵ و گیانە»

- پیـرە مێـرد گەلیٚ (سـروودو گۆرانی ی) بۆ لاوان ووتـووە. بەشی زۆری مەقامەکانی (ئاوازەکانی - عثمان)ئەو سروودانە له سەر کێشی ئەو (سـروود)و (گـۆرانی یـانـه)بـووە که به تورکی له تورکیا گوێی لیٚبووە. ئەم ووتەیەی مامۆستا (هاوار) له شوێنی خۆیـدایـەو جوانی بۆ چووە، چونکـه سروودی (که دەڵێن ئەمڕۆ دەشت و کێـوشینـه) هۆنـراوەی پیـرەمێـردەو یەکـەمجار به دەنگی بولبـولی کورد (مـەلا کەریم) له سەر قەوان تۆمــار کراوە (لـه سالانـی 1929/1928)دا، ئەم سروودەئـاوازەکـەی له گۆرانی‌یەکی تورکی (ئادلەر ساحلەندە) وەرگیراوە.[75]

- سالی 1926 هۆنراوەیەکی ووتووە به ناوی (ئێمە کوردین) که دەڵێت:

«ئـێـمـــه که کوردیـــن له لامـــان وایــه
زوبـانـــی کوردی زۆر بیٚ هاوتـایــە»
«لاوکـی کوردی دەنــگـی زەبــوورە
جەنـەتـــول مەئــوا، له شارەزوورە»
ئاوازی ئەم سرووده له گۆرانی‌یـەکی عەرەبی‌یـەوە
وەرگـیـــراوە به ناوی (ســمـــعــت شعــراً)[76]

- هۆنراوەیەکی تری داناوە بۆ (سروود)به ناوی:
«وا بوو به شەڕو هەڵلا - جیهان خرۆشا»
«لاوان مان له جیٚ هەڵسان - خوێنیان جۆشا»
(چناق قلعه ئیچندە)[77]

- گۆرانی ی (گلەیی له کەس ناکەم - بۆ بەختی خۆم ئەگریم) ئاوازی ئەم گۆرانـی‌یــە له هەوایــەکی تورکی (کـدرم وار قەرە گوێزلەر) وەرگیراوە[78]

- پیـرەمــێـرد زۆر هۆنـراوەی تری هەیـە، که کراون به (سـروود)، یـا (گـۆرانی ی) وەکـوو (ئـەی نەوجـوانـانی وتـەن) (ئەی‌برادەران با بچینە یاری) (نەسرین گوڵی نەسرینە) (گۆرانی جەژن و بەهــار گوڵ و گوڵزار - زۆر به نەشئەدان) گۆرانی ی (دانیشتبووین لەگەڵ یار -

من سەرمەست و ئەو هوشیار) گۆرانی ی (خۆزگە)و (مژدە) (چەند خۆشە)و (ئەی کچینە)و (تازەگوڵی چیمەنین) (دڵ گەشایەوە). سروودی (ئەمرۆژی ساڵی تازەیە نەورۆزە هاتەوە) جگە لەمانەش زۆری هۆنراوەکانی بە دەنگی گوێندەو گۆرانی بێژەکانی کورد ووتراون و کراون بە گۆرانی ی.

ـ مامۆستا (هاوار) دەڵێت:

(پیرەمێرد)زۆر دڵتەڕ بوو حەزی لە (بەستە)و (گۆرانی ی) کردووە. بە زۆری هەوڵی داوە گۆرانی یەکانی کوردی بیوژێنێتەوەو لە مەترسی لە ناو چوون، ڕزگاریان بکات. زۆر حەزی لە (قەتار)و (ئەڵلاوەیسی)و (حەیران)و (خاوکەر)و (خاڵەی ڕێبوار) کردووە بۆیە هەموو جارێك پەنای ئەبردە بەر (ڕەشۆل) پێ ی ئەوت سارشۆل قەتارێك بڵێ با خەمی سەردڵم بڕەوێتەوە.[79]

(توخوا سارەشۆل تۆش قەتارەکەت)

(سەدای سوب سەحەر پای کۆسارەکەت)

ـ لە شاری سلێمانی دا زۆر شاعیری تر بووەو هەیە کە هۆنراوەکانیان کراوە بە (سروود)یا بە (گۆرانی ی)(هەریەکە بە پێ ی (بەش)و (بەهرە)ی خۆی. لەمانە (علی باپیراآغا ـ کەمالی) (ع. و. نوری) (گۆران) (ئەخۆل) (أ ـ أ) (علی عارف آغا) دیلان) (کامەران) (هەردی) (ع.ع. شەونم) (کاکەی فەللاح) وگەلێکی تر.

ـ سەیرانی قەسابەکانی سلێمانی (1928)

ـ لە ڕۆژی دووشەممە 1928/5/7، قەسابەکان تەرتیبێکی ئیداریان لە ناو خۆیانا تەرتیب کرد. بۆ ڕەئیسی ئیدارەی ئەم سەیرانە (فەرەج کوردی)یان لە ناو خۆیانا تەعین کرد.

بە جۆرێکی (منتظم) ئەسبابی زەوق (حوشتری لۆکە)و لە ئینسان لە (شکڵی بزن) داوچەند کەسێك لە (شکڵی مەیموون) دا، چەند کەمێك (دەهۆڵ و زورنا) یان (احضارو ترتیب)کرد.

حەرەکەتیان کرد بۆ (سەرچنار) لەوێدا دەوانزدە خێوەتیان هەڵدابوو، سەیرانە کە تا پێنج شەممە دەوامی‌کرد. ڕەئیس و سەیرانکەران با خصوص جەنابی (سەعید خەلیفە کەریم)و (حەمەی عەزیز)کە موحیبی عیلم و عیرفانن بۆ ئەوەی خزمەتێکی مەعاریف بکەن لە ناو خۆیانا ،لەوانەی (ئیتاعەی ڕەئیس)یان نەئەکرد، موەقەت حەپسیان ئەکردن و جەزایان لێ ئەسەندن بۆ (ئومی‌یە) کانی قوتابخانەی زانستی کە بە شەو ئەخوێنن سەدو حەفتا ڕوپیەیان کۆکردەوە تەسلیمی هەیئەی ئەو مەکتەبەیان کرد[80].

ـ لە ساڵانی بیست بەرەوژوور، چەند گوێندە وگۆرانی بێژێکی بەهرەمەندی (گرامەفۆنی)لە سلێمانی‌دا، دەرکەوتوون، بە هۆی دەنگ و ئاوازە بە سۆزەکانیانەوە کە لە سەر (قەوان) تۆماریان کردووە، لە کۆمپانی‌یەکانی (بەیزافۆن)و (ئۆرێون)لە بەغداد، (دەنگ)و (ئاوازە)یان، نەك هەر لە سلێمانی بەڵکو گەیشتووەتە گەلێ کوچەو کەناری تری کوردەواری . لەمانە:

مەلا کەریم

ـ مەلا ئەریم (کەریم ئەحمەد محەمەد ـ 1885 ـ 1938) کە بەناوبانگە بە (بولبولی کورد). ئەم هونەرمەندە دەنگخۆشە لە

شاری (سابلاخ) له دایك بووه، بەلام هێشتا (مێردمناڵ)بووه، (سابلاخ)ی به جێ هێشتووەو ڕوو به سلێمانی بووەو کردوویەتی به شارو شوێنی خۆی هەر له سلێمانی‌یشدا کۆچی دوایی کردووه. نزیکەی (30) سی گۆرانی‌ی چاك و پاکی له سەر قەوان تۆمارکردووه، لەوانه (دەچمە ـ سەر ناڵەشکێنه) (کاڵێ هەی لیمۆ) (ئاگربارانه) (شلێ‌یار) (کەدەڵێن ئەمرۆ) (وەرگەڕێ ئاوێزانت بم) (خانمی مەزەدار) (هێزی پام نی‌یه) (ئەگەر هات و بزانی من چلۆنم) غەزێمێ) دیسان هات) (هاتەوه بابێتەوه) هەروەها مەقامەکانی (هومایۆن) (غەمەنگێز) (گەبر) (قەتاری‌سنه) سروودی (چەندشیرینه لام دارو بەردی وەتەنم) (فەخره بۆ ئێمه کوردستان) (دڵ له دەردی وەتەن)!

زوربەی زۆری گۆرانی‌ی‌و ئاوازەکانی ئەم هونەرمەندە له دوای خۆی به دەنگی (گۆرانی‌بێژەکانی) تری کورد تۆمارکراون، لەوانه (عەلی مەردان) (مەزهەری خالقی) (حەسەن زیرەك) (تایەر تۆفیق) (عەزیزی شاروخی) (مامڵێ).[81]

- دایکی جەمال (1908 - 1979)

ناوی (به هیجه إبراهیم یەعقووب)ە[82]

- ئەم ئافرەته دەورێکی دەوڵەمەندو دیاری هەیه له تۆمارکردنی گۆرانی‌ی کوردی‌دا ،لە ڕۆژگاری خۆی‌دا، له کۆمپانیایەکانی (بەیزافۆن)و (ئۆریۆن)، چەند (بەسته)و (بەرهەمێکی) باشی‌و بەهاداری هەیه له سەر قەوان تۆمارکراون بۆ پاشەڕۆژی مێژووی ئاوازو مۆسیقای کوردی جێگەیەکی تایبەتی خۆیان دەگرن، لەو ئاوازانەی که (دایکی جەمال) تۆماری کردوون (هەی بەللار)و (هەی گوڵ) (هەی ئاغاوئاغا) (هەی‌جان) (هەی ڕۆحی شیرینم) (خانمی سلێمانی) (ئەسڵی وەسڵت سلێمانی) (هەی بێنن بێنن) (ئامین و ئامین)و سروودی (وەتەنی من کوردستانه)و زۆری‌تر.

ئەم ئافرەته له ڕەسەندا (بن جو)بووه، بەلام بووه به مرسولمان (نۆموسلمان) وشووی کردووه به پیاوێکی خەڵکی سلێمانی کەناوی (ح.س) ائەم هونەرمەندە له سلێمانی ژیانی به سەر بردووه

حەمەی ئەفەندی

- حەمدی ئەفەندی:

(حەمدی ئەمین 1894 - 1948)

- له شاری سلێمانی له دایك بووه، مرۆڤێکی (دەنگخۆش)و (ڕووخۆش)و (قسەخۆش)و (هێمن و مەنگ و میوان دۆست) بووه.

- له کۆمپانیای (بەیزافۆن) چەند قەوانێکی تۆمارکردووه، لەوانه مەقامەکانی (سێگا)و (ئای ئای)و (نەوا) لەگەڵ بەستەی له (خەرەی نێری نێری ئەوەکەتانه ـ له ماڵی دۆستان بێ سەربەلەرزانه)! ئەم هونەرمەندە ڕەوت و ڕۆڵێکی ڕووگەشی بووه له ڕۆژگاری خۆیدا له ڕاژەی هونەری ئاوازی کوردیدا ڕۆشنایشی بۆ ئەمڕۆی گۆرانی‌ی کوردی هەیه. کاك (کمال ڕەئووف محەمەد) دەڵێت:) یەکەم گۆرانی‌ی بێژی سەرقەوان: «یەکەم کوردی لای خۆمان که. له سەر قەوان، گۆرانی‌ی گوتبێت، حەمدی ئەفەندی‌یه»[84]

به چی‌دا دەزانین؟ ئەم ووتەیه لێکۆڵینەو ڕۆچونێکی قوڵی پێدەوێ چونکه تا ئەمرۆکه تاکه قەوانێکی (حمدی ئەفەندی) دیار نی‌یەو نەدۆزاوەتەوه.

تا به ژمارەی یا (نومره)ی سەر قەوانەکەیدا به راوردی بکەین لەگەڵ (نومره)ی قەوانه کوردی‌یەکاندا، ئەوسا ڕاستی‌یەك

دەردەکەوێ. بەڵام (ڕازو ڕاى) ڕووت و بێ بەڵگە جێی بڕوا نی یە، (دەڵێن) جێی متمانەنی یە. ! چونکە کاك (جلال جۆیار)یش دەڵێ «حسین اسماعیل = حوسەی حەبە تۆزی (1885 ـ 1939) لەدوا، دوای ساڵانی (1922)دا کۆمپانیای دەنگ تۆمارکردن لە سەر قەوان پەیدا دەبێ (حسێن اسماعیل) پێش (کاویس آغا) ـ (یەکەم کەس دەبێ دەچێ قەوان تۆمار دەکا»[85] بۆ چاکتر چوون بۆ ئاشکرا کردنی ئەم لایەنانە مامۆستا (محمد گبانچی 1903) دەڵێت:

(مەقامی لامی) ساڵی (1931) کە لە (بەرلین) بووم لە سەر قەوان

لەوێ ئەو مەقامەم تۆمارکردووە، ئەو مەقامە لە پێکهێنان و داهێنانی خۆمە)

ـ بەڵام مامۆستا (عطا ترزی باشی) بە شێوازێکی زانستی یانە ئەم ڕاستی یانە دەخاتەڕوو:

ـ گۆرانی بێژێك کە ناوی (حسەین کوردی)یە مەقامی (لامی)بەر لە مامۆستا (محمد گوبانچی) تۆمارکردووە، بە هۆنراوەی (أرید أروح للبندر) لە (کۆمپانیای بەیزافۆن) لە سەرقەوان، بە ناونیشانی ژمارە (ب /83733) (ساڵی 1925).

ـ هەروەها (مامۆستا محمد گبانچی) لە کۆمپانیای (بەیزافۆن) هەمان (مەقامی لامی) تۆمارکردووە بە هۆنراوەی (نحل جسمی) ژمارەی قەوانەکە (ب /83777) لە (ساڵی 1925)دا. بەمەدا دەرئەکەوێ کە (حسەین کوردی) بە (44) قەوان بەر لە مامۆستا (گوبانچی) ئەو مەقامەی تۆمار کردووە[86] ئەمە (بەڵگەیەکی ڕاست و درووستە) ئەم ڕازە گۆترەگۆیی نی یە). ڕوونکردنەوەی یەکەمین گۆرانی ی بێژی کوردی سەر قەوان دەبێ بەم (تەرزو) (تەرازووە)بێ.

ـ لێرەدا دێینەوە سەر باسی مۆسیقا لە شاری سلێمانی دا.

1929 ـ 1930

«خەڵك بە شورەیی ئەزانی منالی خۆی بنێرێتە قوتابخانە، خۆ ئەگەر ببووایە بە (دیدەوان)و جلی دیدەوانی لەبەر بکردایە، ئەژنۆی دەربکەوتایە هەر مەپرسە.

ـ جگە لەوەش ئەگەر بچوایە ناو تیپی (مۆسیقا)و (دەهۆڵ)ی لێ بدایە، یان ببووایە بە (بۆرێ ژەن)ئەوە هەموو شتێك ئەقەوما. قوتابخانەی ناوەندی و سەرەتایی سلێمانی یەك (تیپی مۆسیقا)ی هەبوو.

ئەم ئامرازانەشیان هەبوو. (دەهۆڵ)یکی گەورە، (یەك زیل) (دوو تەپڵی بچووك) (چەند بۆری (بۆقیە) یەك

ـ لە قاتابیانی ئەو سەردەمە کە لە تیپی مۆسیقادا بوون: (تۆفیق)ە ڕەش، (کمال ڕەشید 1918)، (فاضل عیرفان) چەند قوتابی یەکی تر.[87]

ـ 1932 ـ

قوتابخانەی مەکتەبی ئەووەل کە تەدیبی ناسراو

ـ مامۆستا (عبدالواحد نوری) بەڕێوەبەر بووە. باندێکی مۆسیقای بە هاوکاری چەند مامۆستایەکی مۆسیقازان لە قوتابخانەکەدا، دامەزراندووە، ئەو ئامرازانەی کە هەیان بووە. «دەهۆڵ)یکی گەورە، (دوو ترامپێت) (زیل)یك.[88]

ـ «هەر لەم ساڵانەش دا لە قوتابخانەی (فەیسەڵی)یەدا باندێکی مۆسیقا هەبووە، ئەو ئامرازانەی کە لە قوتابخانەی (ئەوەڵی سلێمانی)دا بوون، کەڵکیان لێ وەرگرتوون. ئەو مامۆستایانەی لەو سەردەمەدا مۆسیقایان فێری قوتابی یان کردووەو ڕۆشنبیری مۆسیقایان لە سلێمانی دا بڵاوکردووەتەوە، ئەگەر بە شێوەیەکی فراوان یش نەبووبێ، بەڵام لەو سەردەمەدا زۆر بووە. لەو مامۆستایانە (بەتراکی) عوودی لێداوەو فێری قوتابی یانی کردووە.

(سەرکیس سیمۆن) (ماندۆلین)ی لێداوەو فێری قوتابی یانی کردووە. (عەلی کاکەمین)کە ئەفسەرێك بووە.

لە کاتی خۆیدا لە سوپای عوسمانلی دا، کە هاتووەتەوە سلێمانی بووە بە مامۆستاو قوتابی یانی فێری (مۆسیقا) کردووە. خۆی (کلارنێت)ی لێداوە. بە زۆری کە بۆی لوابێ ئەم ئالەتە لێ بدا لە دەشت و چۆڵی دابووە. بە تایبەتی لە گردی (سەیوان!!)[89]

ـ 1937 ـ

ـ لە قوتابخانەی (ناوەندی سلێمانی)دا باندێکی مۆسیقا

دامەزراوە لە ساڵی (1937)دا، کە ئەم زاتانە لەو ڕۆژگارەدا لە تیپی مۆسیقای قوتابخانەدا بوون:

1 ـ شوکت رشیـد سەعـاتچی (1922) شمشـاڵ و عوودو (کەمان)ی زانیوە

2 ـ محمد صالح عەنبەر.

3 ـ (جمال) کە بوو بە حاکم!!

● ـ هەر لەم ساڵانەشدا خێزانێکی مۆسیقازان هەبوون کە سەرو ساختێکی زۆریـان لەگەڵ هونەری مۆسیقـادا هەبـوە، سەبـارەت بەو ڕۆژە ڕۆشـنبیـری مۆسیقـایـان لە سلێمـانیدا بڵاوکردووەتەوە) تەمی تانەو تەشەریان تواندووەتەوە. هەردوو برا (مـدحت موبـارەك) کە کاتبی (موتـە سەریف) بووەو (طلعت موبارەك) مامۆستا بووە.[90]

ـ 1946 ـ

ـ لەم ساڵەدا لە سلێمانی شانۆگەری (لە ڕێی نیشتمان)دا لە سەر شانـۆی هاویـنـەی قوتـابـخـانـەی گوێـژەی کوران پێشکێش کرا هەروا (محمـود حەمـەی لەیلێ) ئۆیـەریتی (گوڵی خوێناوی) ووتووە.

ئەم مۆسیقازانانە هاوکاریان کردووە.

(ڕۆبین ئۆفیـك) کە مامـۆستـا بووە لەو دەمـەدا، کەمـانچەی لێـداوە ،(بهجت رشیـد سەعـاتچی) کەمانچەی لێداوە (شوکت رشیـد سەعـاتچی) کەمـانچـەی لێـداوە، (اسطیفـان) عووردی لێداوە (ئەنترانیك گەرەبیت) (فلووت)ی لێداوە: .

ـ گۆینده و گۆرانیی بێژی ئەم سەردەمەی سلێمانی برێکی باش و بەهرەدار هەبووە، بەڵام ئەوانەی لە ناو کۆڕو کۆمەڵی ئەو ڕۆژەدا بوون (ڕەشـۆڵ)و (محمـودی حەمەی لەیلێ) (مامۆستای شاعیـر محمـد صالـح دیـلان) (قـادر حاجی حسین) (أبـراهیم حەزین) وبرێکی تربوون.

● ـ ڕەشۆڵ: (ڕەشید کوڕی عەبدوڵڵا کوڕی میرزا عەزیز (1912 ـ 1974).

لە سلێمانی لە دایك بووە، دەورێکی دیاری هەیە سەبارەت بە (مەقام)و (ئاوازی) کوردی

لە کوردستـانـدا بە تایبـەتی لە شاری سلێمـانیدا. ئەم بەهرەمەندە، هەر لە منداڵییەوە حەزی لە گۆرانیووتن کردووە لە ساڵانی 1928 / 1930 لەگـەن بولبـولی کورد (مـەلاکـەریم) چووە بۆ بەغـداد وپێکـەوە لە سەر قەوان بە (دیـوتـەو دوو قوڵی) گۆرانیی (کـەوای بەرت ماهـوتـە) (خـاسێ تۆخانمی) (دڵ لە دەردی وەتەن) تۆماریان کردووە[95].

ـ لە ڕۆژنامەی (ژین) (819) ـ 7 ـ شباط 1946 نووسراوە:

«لە ڕۆژی شەممو 26 (کانوونیدووەم) ساڵی 1946دا کە بیستـەم ساڵی ڕۆژنـامـەی (ژین)بـوو، دوای نیـوەڕۆ ئاهەنگێك گێـرا لە خانـووی (فـائیق هوشیـار)، (بـەستەی هەی ژین) لە لایـەن جووتـە بولبـول (ڕەشـۆل و مەحمـود)ەوە بە کەمانچەوە، کەمـانچـەکـەش یەکێـك لە گەنجـە خوێنـدەوارەکان (بەهجەت ڕەشیـد) لێیئـەدا. هەروەهـا مەقـامی (قـەتـار) بە شیعـری (پیـرەمێـرد)ەوە (سـاقی بە عەشقی بەرزی خاکـەکـەم) (بـەیادی قەومی دڵ خەمنا کەکەم)

لە لایەن جووتە بولبول (ڕەشۆل و محمود محمد).

هاروەها مەقامی (خوکەر)بە شیعری (مەولەوی) (بەرێکەوت دەرکەوت لە گۆشەی ڕەشماڵ) لە لایەن جووتە بولبول (ڕەشۆڵ و محمود)[92].

ـ (محمـود) لێـرەدا مەبـەستی لە (محـودی حەمـەی لەیلێیـە ئەم هونەرمەندە ،گۆڤاری گەلاوێژ لە ژمارە (3 ساڵ 6) 1945 دا، وا پێیدا هەڵدەدا:ـ

ـ بێچـوە بولبـولی کوردستـان (محمـود محمدی لەیلێ)یش وەك (قـومـری) ئەیچـریکان و دەنگی وەك زەنگوڵە ئەزرنگایەوە. ئەمـە لە ئاهـەنگێکـدا بووە کە یانـەی سەرکـەوتن لەو سالـەدا لە بەغداد گێڕاویتی.

ـ سەبارەت بە (ڕەشۆڵ)یش

ـ هێشتا منداڵ بووە لە تاقمی (ئاوازەخوان)و (سروود خوێن)ە کانـدا بووە کە لە پێش مەوکبی (شێخ مەحمـوودی مەلیـك)دا گۆرانیی ووتووە.

ـ ساڵی 1930 لە شەڕی (ئـاوبـاریـك)دا بەشـداری ئەو شەڕەی کردووە کە دژ بە ئیـنـگلیـزەکـان کراوە، بە ئاوازی بە

سۆزەوە، هانی شۆرشگێرەکانی کوردی داوە، بە مەقامی (قەتار)ەوە ئەم هۆنراوەی (پیرەمێرد)ی ووتووە.

(چەند بەرزییە لە بەندەنی بەرزی نزارەوە)

(هەڵمەت بەری بە لاوکی کوردی و قەتارەوە)

لە کۆتایی چلەکاندا چووەتە ئێستگەی کوردی عێراق[93] چەند (مەقام و بەستە)یەکی تۆمارکردووە، لەوانە مەقامەکانی (قەتار) (خاوکەر) (دەشت) بەستەکانی (گوڵاڵەسوورە) (ئەم بەرنەوبەرە)و بە دوو قۆڵی لەگەڵ (محمود محمددا) گۆرانی‌ی (ئایشیلێ تازەنینێ)و (دەستم لێمەدەن بەزام زەلیلم)یان تۆمارکردووە.

ـ هەروەها ساڵی (1970) مەقامی (قەتار)و بەستەی (ئۆخەی گردەکەی‌یارە)ی بۆ تەلەفزیۆن تۆمارکردووەو (نەوار = شریطیکی) تۆمارکراوی هەیە کە لە ئاهەنگی ماڵاندا ووتوویەتی‌ی

● ـ تەلە (طالب مجید قادر عثمان)

(1915 ـ 1978)

ـ لە سلێمانی لە گەرەکی (سابونکەران)لە دایک بووە.[94]

ـ لە ساڵی (1943)دا وەك گۆیندەیەکی ناسراو، ئەچێتە ئێستگەی کوردی عێراق و لە وەمان و زەمانەدا ،گەلێ کەسانی خەمخۆری گۆرانی‌ی کوردی لەو دەزگایەدا کار دەکەن، لەوانە خوالێخۆش بوو (عادل عیرفان)و مامۆستا (کامل کاکەمین)، کە بە دەیان گۆیندەو گۆرانی‌بێژی چاك و چالاکیان پێگەیاندووەو بە ئامێزێکی کراوەو دڵێکی فراوان پێشوازیان کردوون، گۆرانی‌یان بۆ تۆمارکردوون کە هەریەکێك لەو گۆرانی‌یانە، گەوهەرێکی یەکدانەیە لە گەنجینەی گۆرانی‌ی کوردیدا. یەکێك لەو گۆیندانە (طالب مجید)ە کە بە (تەلە) بەناوبانگ بوو. (تەلە) یەکێك بوو لە گۆیندە بەستەبێژو بەهرەمەندەکانی شاری سلێمانی. ئەم گۆیندەیە سەبارەت بەوەی ژیان و گوزەرانی بە زۆری بە ناو توێژی رەنجدەرو رەشۆکی‌دابوو، تێکەڵی زۆر کۆرو کۆمەڵی گۆیندەو گۆرانی بێژەکان بوو بوو، زۆر (دێهات و کوچەوکەناری کوردەواری گەرابوو، چونکە لە سەرەتای ژیانی‌دا پیشەی (قەتارچی) بووە. لە (بانە)و (بۆکان) و(سنە)و (ساباڵاخ)ەوە گەلێك بەستەی رەوان و رەسەنی کوردی وەرگرتبوو، گەلێك (بەند)و (بەیت) و(هەوا)ی ناوازەی لە دەمی گۆیندەکانی ئەو شارو شوێنانەوە لەگەڵ خۆیدا هێنابووە سلێمانی،

ـ بۆیە لە ئێستگەی کوردی گەلێك لەو گۆرانی‌یە خۆشانەی تۆمارکردووە، وەك گۆرانی‌یەکانی (خانمۆڵێ) (بارانە) (مەگری مەگری) (زینەبێ) (سەڵتەنە) (ریحانەم دێراو دێراوە) (پێم لێ‌نی‌بوو کە زارا). . .

ئەم هونەرمەندە دەنگخۆشە وەك زۆربەی گۆرانی‌بێژەکانی تری کورد لە ژیانێکی پر ژان و ژووڵو وخوار و بێ نازدا دەژیاو لە پیری‌و پەککەوتوویی‌دا دەردی هەژاری بە مەرەدێکی بردبوو ناچار بوو کە (سواڵ) بکا، چاوی لە دەستی خواپێداو وخێرخوازان بووە، لە رۆژی 1978/1/10 بە کەسەرو کەساسی‌یەوە کۆچی‌دوایی کرد، لە گردی سەیوان بە خاك سپێراوە. زۆر دەوڵەمەند دەمرێ کەڵکی بۆ (خوێش و خێزانی) دەبێ‌و بەس، بێ ناوونیشان وەك «بەردی بن گۆم» نقوم بە خاك و خۆڵ دەبێ بەڵام هونەرمەندێکی هەژار دەمرێ، بیرو سامانی بۆ گەلەکەی بە جێ ئەهێڵێ، بە ناودێری دەمێنێتەوە، (تەلە)ش یەکێکە لەو سەربازانە.

● ـ «ئیبراهیم حەزین»

(1917 ـ 1970)

لە سلێمانی لە گەرەکی (کانی ئاسکان) لە دایك بووە.

کەسێکی (خوێندەوار) (ئایین پەروەربوو) لە کۆری (مەولودخوێندن)دا هەم لە (تەواشیح و ستایشی پێغەمبەر)دا، زۆر بە سۆزو کوڵ دەنگی گوڵبانگی خۆی ئەدا بە گوێی مرۆڤ و رۆژگاردا.

لە ژیانی‌دا بە پیشەی (چایچێتی‌و کوتاڵ فرۆشتنەوە) ،گوزەرانی خۆی‌و خێزانی دابین دەکرد.

لە ساڵانی 1948/1947 ئەچێتە ئێستگەی کوردی عێراق و چەند گۆرانی‌یەك تۆمار ئەکا لەو گۆرانی‌یانە ،بەستەکانی (لیمۆهەی لیمۆ) (ئامین و ئامین) (حەبیبم)و (یارجوانە)و برێکی‌تر.

ابراهیم حەزین دەنگێکی خۆش و خەمینی هەبوو.

ساڵی (1956)بە کوتاڵ فرۆشی رێی کەوتە (چوارتا)و لەو

ڕۆژگارەدا لە ماڵی ناسیاوێکی گۆرانی‌ی بۆ ئەوتن، گوێم لە دەنگی‌بوو کە مەقامی (ئای ئای) ئەوت بە هۆنراوەیەکی مامۆستا (ئەخۆل). کە ئەم چەند دێرەی زۆر بەلاوە خۆش بوو دووبارەی ئەکردەوە.

«یاران، کەوەختێ ،مردم، یا کوژرام»
«یاسینم خوێنراو بە خاك سپێرام»
«پەی بڵێن بە یار، هەر ساڵی جارێ»
«بە لاما بروا هەروەك ڕێبوارێ»

● «عبدالقادر حسەین محمد»

(1922) ـ (1984)

● بە ناوبانگە بە قادری حاجی‌حسەین، لە سلێمانی لە گەڕەکی (گۆیژە) لە دایك بوو.

● (دەنگێکی خۆشی)هەیە مرۆڤێکی (قسەخۆش)و (ڕووخۆش)ە

● ساڵی (1942) چووەتە ئێستگەی ڕادیۆی کوردی عێراق لەو ئێستگەیەدا ئەم چەند گۆرانی‌یەی بە تۆمارکراوی هەیە (گڵ کۆی تازەی لەیل) (گوڵم گوڵم) و (بە خەیاڵی ئەو) وەمقامی عوششاق)و مەقامی (غەمەنگێز). یەکێك لە گۆرانی‌یەکانی خۆی لا خۆشە کە ئەویش (گوڵی سەربەستی)یە بە دەنگێکی پاك و پاراووە ئەیڵێ .بەلام داخەکەم دەمێکە وازی لە گۆرانی‌ی تۆمارکردن هێناوە. تەنیا بۆ خۆی‌و خزم و دۆستان و خەمرەوێنی جار جاریك بە دەنگێکی دڵدوێن تێ‌دەچریکێنێ. ئەڵێ لە ساڵانی (1937)دا هاوڕێیەکی دەنگخۆشم هەبوو کە لەو ڕۆژگارەدا مەقامی (سەفەر)ی چاك ئەووت ناوی (عەزیزی مەلا خالید)و خەڵکی سلێمانی‌یە.

● ـ محمدصالح دیلان.

(1927) «محمد صالح ئەحمەد دیلان کوڕی ملاصالح».

ـ لە شاری سلێمانی لە گەڕەکی گۆیژە لە دایك بووە.

ـ بەهرەی (هەواداهێن)ی‌و (هۆنراوە دانێن)ی لە باوکی‌یەوە بۆ ماوەتەوە.

ـ کە بێینە سەر باسی گۆرانی‌ی لە شاری سلەیمانی، ناتوانین ناوی (دیلان)ی شاعیر فەرامۆش بکەین.

ـ بەڵێ (دیلان) یەکێکە لە شاعیرە ناودێرو ناوازەکانی کورد، بەلام بە ڕای من کەسێکە لە هەرە دەنگخۆش ترین و گۆیاترین گۆرانی‌بێژەکانی ئەمرۆی کوردەواری‌مان لە ووتنی (مەقام)دا. بە تایبەتی مەقامەکانی (ڕاست)و (سێگا)و (عەجەم) و (سەبا) (موحەییەر)و (سەفەر)و (ئەڵلاوەیسی) دەنگی نەواکانی (دەروێش عەبدوڵلا) (ئەژدەهاك) (ئەی نائومیدی) (وەفدی کوردستان) (نەورۆز) لە گیان و گوێی زوربەی کەسانی کۆمەڵی ئەمرۆی کوردەواری‌دا دەژی‌و دەزونگێتەوە.

● ـ کەریم جەلال کابان (1929).

ـ لە سلێمانی لە دایك بووە.

ـ ساڵی «1944» چووەتە ئێستگەی ڕادیۆی عێراق و چەند گۆرانی‌یەکی لە مەکتەبەی ئێستگەدا هەیە وەك

(بەری‌بەیانە زرەی فنجانە) (یارجوانە) (لەمابەینی گوڵ و گوڵزار) (خۆزگەم بەپار).

ـ لە ساڵی (1976)دا کە بووە بە ئەندام لە تیپی مۆسیقای کوردی لە سلێمانی‌دا ،چەند گۆرانی‌یەکی تەلەڤزیۆنی تۆمارکردووە. وەك (یاران وەسیەتم) (شەو) (خەنەبەندان).

● ـ شەماڵ جەلال صائب (1931).

ـ لە سلێمانی لە دایك بووە.

ـ هەر لە منداڵی‌یەوە خۆشەویستی‌و خولیای مۆسیقای لە دڵدابووە.

ـ لە هاوینی ساڵی 1947 دەورەیەکی مۆسیقا فێرکردن لە سلێمانی‌دا کراوەتەوە کە مامۆستایان (جمیل بشیرو سالم حسین و غانم حدادو. . .) دەرسیان ووتووەتەوە (شەماڵ صائب) لەم دەورەیەدا وەك قوتابی‌یەکی چالاك دەرکەوتووە.

ـ لە ئێستگەی کوردی عێراق وەك مۆسیقازان و گۆرانی‌بێژێك دەست بە کاربووە. لە ڕادیۆی کوردی‌و کۆمپانیای چەقماقچی (قەوان تۆمار کردن) لە بەغداد، چەند گۆرانی‌یەکی تۆمارکردووە، لەوانە (هەرێ لەیلێ) (پێم بڵێ) (ئازیز بەهارە) (بۆ هاتی) (هاوار سەد هاوار) (بەردەبەردە) (دەمەکەت بێنە) (بۆتۆیە دڵ)و . . .

هی دیکەش! (شەماڵ صائب)وەك گۆرانی‌بێژەکانی کۆن،

ڕێبازو شێوازی (لاسایی کاریی)و (تووتیواری) نەگرتووە. بەڵکوو یەك سەڵەف بە (نەغمەی نوێ)و ئاوازی (جوان و جوێ) هاتووەتە ئاراوە، و پارێزگەری کەلەپوورو ئاوازی ڕەسەنی کوردیشی کردووە ئەگەرچی زۆر دڵگریی و تامەزرۆیی ئاوازەکانی (فەرید)ی هونەرمەند لە برێکی کەم لە گۆرانی‌یەکانیدا دیارن. ئەمەش پرتەوپرشنگێکی ڕازاوەتریان داوە بەو ئاوازانەی.

● - عثمان عبدالرحمن (صابونچی):
(1931 - 1970؟)

- لە سلێمانی لە گەڕەکی (صابونکەران) لە دایك بووە.
- لە سالانی 1945 / 1946 چووتە ئێستگەی ڕادیۆی کوردی عێراق.
- چەند گۆرانی‌یەکی تۆمارکراوی هەیە، وەك گۆرانی‌یەکانی (لە بیرت نەچم) (ئەی کچی جوان) (خۆزگە وا بوایە)و برێکی‌تر.
- سەبارەت بە گۆرانی‌ی‌و مۆسیقای کوردی لە تەمەنی هونەریی خۆیدا خزمەتی خۆی بە جێ هێناوە یەکێك یش بووە لە ئەندامانی تیپی مۆسیقای مەولەوی).

● - دەروێش عەبدوڵلا (1890 - 1958)
«عەبدوڵلا قادر محمد»

- «پیاوێکی ڕەند، قەڵەندەر، گەڕۆك، بەهرەمەند دەنگ خۆش، دەفژەن»بووە.
- زوربەی ژیان و گوزەرانی‌ی لە سلێمانی‌دا بووە، هەر لەم شارەشدا کۆچی دوایی کردووەو لە گردی (شێخ محی الدین) بە خاك سپێراوە.

لە شەوێکی ڕەمەزانی ساڵی (1955)دا لە ماڵی (شێخ محەمەدی مەحوی) نەوارێکی تۆمار کردووە، کە مەقامەکانی (هومایۆن)و (سێگا)و بەستەکانی (غەزالێ) (خوایە هەڵکەی بای شەماڵێ) (بۆم لێدەچەنگ و عوودە) (خەدەنگی قەوسی ئەبرۆی تۆ) (قوربانی دوو ئەبرۆی) (وەك قومری لە باخ و جۆباران) (هەورێکی هێنا) (پرسیم لە چیمەن) (ئەگەر بمێنم) (هەرمێ، وەی وەی هەرمێ)

- کە گۆرانی‌یەکانی نموونەیەکی نایابن بۆ گۆیندەیی‌و شارەزایی (دەرویش عەبدوڵلا) لە بەستەو مەقامی کوردی‌دا. ئەو کەلەپوورە هونەریی‌یەی لە دوای خۆی بە جێی هێشتووە، کەڵکی پێویەیە بۆ دوارۆژی گۆرانی‌ی کوردیی (دەروێش عەبدوڵلا) برایەکی هەیە بە ناوی (فەقێ اسماعیل سەرما بردوو)، ئەمیش دەورێکی دیاری هەیە لە بڵاوکردنەوەی (بەیت)و (بەند)و (بەستە)ی ڕەوان و ڕەسەنی گۆرانی‌ی کوردیدا

- «ماموستا گیو موکریانی» دەڵێت:- بەشێك لە بە سەرهات و هەڵبەستەکانی (ئەدیب مەلا ڕەسووڵ مەلا صادق (1291 کۆ / 1351 کۆ.) لە فەقێ إسماعیل وەرگرتووە.

«فەقێ أسماعیل»، کە پەنجا ساڵە هەر جۆرە گۆرانیی‌و بە ستەیەکی کە لە (سابلاخ)ی‌دا ،داهاتبێ بە هۆی دەنگی خۆش و لەرەی دەفەکەیەوە بە ناو برا کوردەکانی گەرمێنی‌دا «کوردستانی عێراق عثمان بڵاو کردووە تەوە.»

ئەم «فەقێ ئیسماعیل»ەی کە ماموستا گیومرکریانی ناوی دینێ برای «دەرویش عەبدوڵلای» دەفژەن و دەنگخۆشە، ژیان و گوزەرانی بە زۆری لە شاری سلێمانی‌دا بە سەر بردووە، دەڵێن بەهرەمەندێکی دەنگخۆش و شیعرزان و هەوا خوانێکی هونەرمەندە.

داخەکەم خۆم نەمدیوە ونازانم ئێستا کە، لە کوێ نیشتەجێ‌یەوە چ کارەیە.

«ماموستا هاوار» «سەرمابردەڵە»یەکی تر ناودێنێ‌و دەڵێت: «دەروێش عەبدوڵلای سەرمابردەڵە»ش بە خۆی‌و شمشاڵەکەی کوڕو کاڵی ئەهێنایە جۆش و خرۆش ئاوازی (خاڵەی ڕێبوار) هەموانی ئەبرد بە ئاسمانێکی خەیاڵاوی سەیردا ل 47 (دیوانی پیرەمێرد» بەڵام (کوسپ و کلووف)و ژیانی پڕ کە سەرو کوێرەوەری ئەو بەهرەمەندانە، مەودای ئەوەی نەداون کە هونەری خۆیان بگەیەننە (ئێستگە)و سەر قەوان!!. ئەو گەنجینە گەوهەرینە بە خۆڕایی لە دەست چوون.

فەرەجی حاجی رەشید

● - (فەرەج)ی حاجی رەشید:
(1922 - 1979).

- فەرەج مرد، کەس ناوی نەبرد!

- بە نێوبانگ بوو بە (فەرید). چونکە لە هەرەتی هەرزەکاریدا زۆر حەزی لە دەنگی (فەرید ئەترەش) کردووە.

- بەڵام خۆی هەر گۆرانیی فۆلکلۆریو کۆنی کوردی دەزانی، فێری بە سەر گۆرانیی بێگانەوە نەبوو.

داخی بە جەرگم کەسێ بە (گوێندەو گۆرانیبێژ)ی نەئەزانی، بەڵام ئاوازەکانی خۆی بە تایبەتی (ماریانا)و (مارگێ) نەك لە وڵاتی کوردەواری، بەڵکوو لە (گازینۆ)کانی (شانزلیزی)یە لە (فەرەنسا) بڵاودەکرێتەوە!!

- چەند گۆرانییەکی تۆمارکراوی لە دوا جێماوە. وەك مەقامی (خەنەباد) (لە بەرنازی چاو بازان) (ئەرێ هات) (خۆم بە خوڵامی سوخمەی کۆنی) (لە سیلەی شێخ مەولانا) (مارگێ) (ماریانا).

- (فەرەج)بە راستیی شەیداو سەودا سەری (بەستە)و (مەقام)ی کوردی بوو. ئاواتی ئەوە بوو بە هۆی (تەلەڤزیۆن)ەوە دەنگی بگەیەنێ بە جەماوەری کورد بەڵام ئاواتەکەیان پێ شێل کرد. ●

- گۆرانیبێژێکی تیپی مۆسیقای مەولەوی بوو.

- بەر لە مردنی (خەڵات و رێزلێنان)ی نەقابەی هونەرمەندانی عێراقی پێدرا. مردو بە مراد نەگەیشت ئەو خەڵات و بەراتە ببینێ.

(فەرەج) کوڕی کۆڕو بەزم هێن و قسە خۆش و گۆوەندگێڕ بوو. هەتا بڵێی (سەیر)و (ساکار) بوو لە داستانی (بەهەشت و دۆزەخ)دا ،وا باسم کردووە. چونکە بە دڵ خۆشم ئەویست.

«فەرەج پیاوێکی کۆکە
حانوتێکی گەڕۆکە»
«لە سەیرانا جێی نیازە
دوکانی (ترش)و (پیاز)ە
«هەر لۆچێکی گیرفانی
پڕ (برمە)یەو (بریانی)

«نــوكـتــەی   مزرو   بە   تامــە
شەیــدای   بەســتــەو   مەقــامــە»
«هــەوای   مارگــیٚ‌و   ماریــانــە
بەزمــی   پیــاوی   بیٚ   دیــیــانــە!!
«خــۆ بەســتــەی سوخــمــەی . کۆنــی
وەك   میٚــخــەك   دەروا   بۆنــی»
«مــەقــامــی   (نــەیــرۆز)   ماوە
هیٚــشــتــا   تۆمــار   نەكــراوە»

حەسەن زیرەك

● **حەسەن زیرەك (حەسەن عەبدوڵلا 1926 ـ 1972)**

ـ (حـەســەن زیرەك)بە گۆیندەیەكی گەورەو گرانی كوردستان دادەنــریٚــت. بەڵام تافیٚــكی تایبــەتی ژیــانی هونــەریی ئەم بەهرەمەندە ،ناتوانین چاوپۆشی لیٚ‌بكەین و فەرامۆشی بكەین، كە سەردەم و ساڵانیٚك (1956 ـ 1957) لە شاری سلیٚمانی‌دا بە سەری بردووە. كە جیٚــگــەی ژیــان و گوزەران و جوگــەی ژووان و زوربەی ئاوازەكانی لەم شارەدا هەڵگرتووە!.

ـ ئەشق و ئەوژمی (هەوا)ی بیٚگانە گۆیی، لە ناو خەڵك دا شكــانــد، سەر لە نویٚ ناوو نازی دایــەوە بە ئاوازی ڕەســەنی كوردیی ،كەشیٚكی لە بارو پڕ بەری بۆ گۆرانی‌ی خۆماڵی خولْقان.

ـ ئەم بەهرەمەندە (بەستەبیٚژە) بلیمەتەی كورد، مۆری دییارە بە میٚژووی گۆرانی‌ی‌و مۆسیقای شاری سلەیمانی‌یەوە، ناتوانین نكولی ئەم (ڕاز)و ڕاستی‌یە) بكەین. !

● ـ ڕەفیق چلاك (ڕەفیق تۆفیق ـ 1924 ـ 1973)

ـ ڕەفــیــق چالاك. وەك ئەدیــب و ئەكتــەر بوو. هەروەهــا (مەقام زان)و (بەستەبیٚژیٚكی) بەهرەمەند بوو دەنگیٚكی خۆش و خەمینی هەبــوو، بەڵام خەمخــۆرو خەمڵیٚنی دەنگی نەبــوو. لە كەیداو لە كویٚدا حەزی بكردایە، لەویٚدا ئەردەست و ئەم گەرم ئەهاتە كۆڕ.

ـ بەرو بیٚــری هونەریی تۆمــاركــراوی لە دوا جیٚمــاوە كە كەلەپووریٚكی بە كەڵكن لە گەنجینەی گۆرانی‌ی كوردیدا . لەو ئاوازانــەی تۆمــاری‌كــردوون (ئەی‌چاو چەشنی بازی قەفەز) (دوو ئاوانەكەی. .) (مردنە بیٚ تو ژیانم) (دادەنگە) (ئارامی ئارامی) (ئـامـۆزاگیــان) (سەوزەمەرۆ سەوزەكە)و زۆری تر ئەوەی شایانی ناوهیٚنــان وریٚــزلیٚنــان بن لیٚــرەدا، چەند كەسانیٚكی كە لە كۆڕی گۆرانی‌ی‌دا خزمــەتیــان هەیــە (حــەمــەی بەكــر) (محمود تۆفیق شلك) (ئــەحــمــەد شــەمــاڵ) (أمین ابــراهیم) (محمــد پیروەیس) (عمر ڕەزا) (سیروانی) (ابراهیم محمد) (قادر كابان) و زۆری تر!!.

ـ جاریٚكی‌تر دەگەڕیٚینەوە سەرباسی مۆسیقا لە سلیٚمانی‌دا.

● ـ «1947»

ئەم ساڵە ساڵیكی پڕ پیت و پەرژەوەند دادەنریٚت لە میٚژووی شاری سلیٚمانی‌دا لەو ساڵەدا بەردی بناغەی مۆسیقایەكی ڕیٚك و پیٚــك دانــراوە كە ئەلاری ئەم تیپــە مۆسیقــایی یانەی سلیٚمانی لە سەر بنیات نراوە. لە سەر (ڕا)و ڕاسپاردەی (حەننا بەترۆس) كە سەرۆكی یەكەم تیپی ئۆركیٚستْرای عیٚراقی بووە، بڕیاردراوە، كە لە هاوینی ساڵی (1947)دا دەورەیــەكی فیٚــركــردنی هونــەری مۆسیقا لە سلیٚمانی‌دا بكریٚتەوە

ـ لە هاوینی ئەو ساڵەدا، دەورەیەكی مۆسیقا كراوەتەوە كە ئەم مامۆستایانە دەرسی مۆسیقایان فیریٚ قوتابیانی ئەو (خولە) كردووە.

خولی فێربوونی مۆسیقا لەسلێمانانی سالی 1947.

«جەمیل بەشیر ـ غانم حەداد ـ سالم حسەین، بە ترۆس حەنا بەترۆس ـ منیر ئەڵلاوێردی ـ یعقوب یوسف)

ئەو قوتابی‌یانەی کە لەو دەورەیەدا بەشداریان کردووە ئەمە ناوی هەندێکیانە.

(بەهجەت رەشید ـ قادر دیلان ـ رضا شێخ محمد گولانی ـ شەماڵ صائب ـ رۆبین ئۆفیك ـ سەرکیس کیغام ـ عبداللەمیدیا ـ نوریعەنبەر ـ احمدی حەمەی لەیلێ ـ ئەحمەد زرنگە ـ غەریب میرزا کریم ـ محموود محمد لەیلێ ـ جەمال فتاح ـ علی أحسان ـ جمال احمد کمال احمد ـ جمال عبدالله ـ توفیق حسن ـ عبدالله جاف) لە وێنەکەدا ئەو سێ مندالەی کە دیارن کوڕی مامۆستا

(حنابطرس)ن.

(1948)

ـ لە قوتابخانەی (غازی) کوران ئاهەنگێك گێڕراوە شانۆگەری (مەنۆچەر) پێشکەش کراوە ئەم هونەرمەندانە ئاهەنگی مۆسیقاو گۆرانی‌یان پێشکەش کردووە.

(بەهجەت رەشید ـ کەمان) (نوری عەنبەر ـ عود) (ئەحمەد رەحیم ئوتوچی ـ دەف) (ئەنوەر ئەسکەندەر عەلەکە ـ دەنگخۆش)

سالی (1955

ـ تیپی مۆسیقای مەولەوی ـ

ـ ئەم تیپە لە سالی (1955) لە شاری سلەیمانی‌دا دامەزراوە ،لە بەهرەمەندە مۆسیقازانەکانی کورد کە بۆ یەکەمجار بووە، تیپێکی مۆسیقا بە شێوەیەکی رێك و پێك لە کوردستانی عێراقدا پێکهاتووە. لە ئەندامەکانی (قادر دیلان) (ولیەم یۆحەننا) (بەهجەت رەشید) نەژادعەبدە) (حاتەم سەعید) (هادی عەنبەر) (ئومید مەدحەت موبارەك) (سەردار رەمزی) (ساجد رەفیق) (محمد فەرەج) (قادر کوردیی) (شوکت رەشید) (نوری بە دەوی) بە مۆسیقا هاوکاری‌و هاوئاهەنگی ئەم گوێندەو گۆرانی‌بێژانەی سلێمانی‌و کوردەواری‌یان کردووە.

(رەشۆل) (محمد صالح دیلان) (حەمەی بەکر) (باکووری) (شەماڵ صائب) قادر حاجی حسین) (عەلی مەردان) (سێوە) (ابراهیم محمد) (رەفیق چالاك) (عمر رضا) (حەمەی مامڵی) (فرج حاجی رەشید) (عثمان صابونچی) (خەلیلی صدیقی) (بەختیار عبدالرحمن)

ـ لە سالی (1957) بە شێوەیەکی رەسمی ئەم تیپە

(ئیجازەی) وەرگرتووە وناونراوە (تیپی مۆسیقای مەولەوی)بۆ باربوویی لیقەوماوەکانی لافاوەکەی سلەیمانی لە (کۆیە)و (هەولێر) ئاهەنگیان گێراوەو چالاکی هونەریی خۆیان نواندووە.

لە بەندی (2) یاسای کۆمەڵی هونەرە جوانەکان دا (1957) نووسراوە.

«ئامانجی بەرزکردنەوەی سەوییەتی تێگەیشتنی گەل و پێگەیاندنی چێژی هونەرەوەری لە رێگای ئاهەنگی تەمسیل و مۆسیقاو گۆرانی ی»

- ئەم تیپە دەورێکی یەکجار دەوڵەمەندی هەیە لە پێگەیاندن و خەملاندنی هونەری سازو ئاوازی کوردیدا، تا نەورۆزی ساڵی 1963 بەردەوام بووە،

عثمان شاربازێری   ولیم یوحەنا

1961 / 1960

● - لەم ساڵانەدا مامۆستا (ولیەم یوحەننا) لە قوتابخانەی مامۆستایانی سلەیمانی دانرا کە وانەی (سروود)و (مۆسیقا) بڵێتەوە هەر لەو کاتەدا تیپێکی خونچیلانەی لەو قوتابی یانەی حەزیان لە هونەری مۆسیقا بوو، پێك هێنا. ئەندامەکانی کە لە بیرم بێ (جەلیل مستەفا - ئۆکردیۆن -) ئەمرۆ لە هەولێر مامۆستایە، (مستەفا رەئووف - شمشاڵ) مامۆستایە لە (چوارتا) (عثمان شاربازێری - گۆرانی بێژ و ئالەتی عوود).

چەند قوتابی یەکی تر (کۆرس)بوون.

لەو ساڵەدا بە هاوکاری مۆسیقای کەمانی مامۆستا (ولیەم چەند گۆرانی یەکەم لە سەر (نەوار = شریط - ریکۆردەر) تۆمارکرد لەوانە مەقامی (سەفەر) (هومایۆن) (سەبا) (ئەی خوا لەم ئاگربارانە)و برێکی تر، بە هۆی نووسەری ناسراوی کورد مامۆستا (محمد ملا کریم) ئەو شریطە گەیشتە رادیۆی کوردی عێراق تا ئەمرۆش ئەو گۆرانی یانە لەو ئیستگەیەوە بڵاودەکرێتەوە.

سەبارەت هەر بەو گۆرانی یانە بوو، مامۆستا نەجمەدین مەلا (1898 - 1962) لە رۆژنامەی ژین ژمارە (1671) - 1962/4/5 نوسیویتی ئێستاش دەنگە خۆشمان زۆر، وەکوو (دیلان) (مەحموود تۆفیق) (چالاك) (عثمان شاربازێری) (رەشۆل) (کەریم مەحموود).

- وەکوو مامۆستا (ولیەم یوحەننا) دەڵێت:

هەر لەو ساڵانەدا 1962 / 1963 (ئەنوەر قەرەداغی) و(محمد حسەین)و دوا جار (فەرەنسیس داوود)و (خالد سەرکار) هاتنە تیپی مۆسیقای مامۆستایان وئەتوانم بڵێم تیپی مۆسیقای ئەم قوتابخانەیە (هاندەرو هۆیەك)بوو، بۆ درووست بوونی (تیپی مۆسیقای سلێمانی) چونکە ئەندامە چالاکەکانی ئەم قوتابخانەیەو زانستگای هونەرە جوانەکان هەوڵیان یەکانگیربوو ئەو تیپە پێکهات.

لە ساڵانی 1964/1965 کاك (ئەنوەرقەرەداغی)و چەند کەسێکی تر تاقمێکی مۆسیقایان پێك هێنابوو، رێکەوت لە هاوینی ساڵی (1964)دا لە ماڵی (مستەفا رەئووف) ،کە شمشاڵی لێ ئەدا بە هاوکاری (فەرەنسیس داوود)،کە ئالەتی عوودی لێ ئەدا چەند گۆرانی یەکەم تۆمارکرد، ساڵی (1965) ئەو شریتەم برد بۆ ئیستگەی رادیۆی کوردی بەغداد - لیژنەی تاقی کردنەوەی گۆرانی ی ومۆسیقای ئەو سەردەمەی ئیستگە، تەنیا گۆرانی یەکی یان هەڵبژارد (ئەی کیژۆڵە) کە ئەو گۆرانی یە تا ئەمرۆ لە مەکتەبەی رادیۆی کوردی - بەغدایە - مۆسیقاکەی هی (ئەنوەر قەرەداغی)یە کە تازەکاری و تازە کوورەیی ئەو هونەرمەندەی پێوە دیارە.!

- له ساڵی 1968 تیپی بەڕێوەبەرێتی پەروەردەی سلەیمانی هەبووە: (بڵاوکراوەی سلێمانیّ) له ژماره(2) ئابی 1968دا نوسیوێتی تیپی مۆسیقای پەروەردەی سلێمانی له ڕۆژی 1968/6/30 بەشداری ئەو ئاهەنگەی‌کرد، که نەقابەی مامۆستایان له سلێمانی گێراویتی به هۆی کارکەنار بوونی (14) (مامۆستا)وه، لەوێدا سروودی (که دەڵێن ئەمرۆ دەشت و کێوشینه) لەگەڵ چەند گۆرانی‌یەکی کوردی‌یان پێشکەش کردووه.

- 1969 -

- له ساڵی 1967 تیپی مۆسیقای سلێمانی هاتووەته (ئارا)وه لەگەڵ تیپی نواندنی سلەیمانی پێکەوه بوون لەچەند ئاهەنگێکدا پێکرا بەشداریان کردووه.

(بڵاوکراوەی سلێمانی) له مانگی کانوونی دووەم 1969 نوسیویّتی.

«دەمێك بوو، شاره خۆشەویستەکەمان دوور بوو، له سازو ئاوازو هونەر، بەڵام ماوەیەك لەمەوبەر ئەو تەلیسمه شکایەوه لەم ماوەیەدا قوتابی‌یانی زانستگەی مامۆستایان چیرۆکی (بریار وئەنجام) به هاوبەشی تیپی مۆسیقای سلێمانی پێشکێش کرد هەروا چەند پارچه ئاوازو گۆرانی‌یەکی کوردی له لایەن تیپەکەوه به هاوکاری هونەرمەندان (إبراهیم محمد) پێشکێش کران

- لێرەدا ئەڵێین ئەگەر (تیپی مۆسیقای مەولەوی) بەردێکی له بناغەی تەلاری هونەری ئەم شارەدا ،دانابێت، بێگومانین لەوەی که تیپی مۆسیقای سلێمانی، ئەبێته هۆی بەرزبوونەوەی تەلارەکە.

- تیپی مۆسیقای سلێمانی له ساڵی (1970)دا وەك تیپێکی سەربەخۆ کەوتووەته چالاکی نواندن به شێوەیەکی ڕێك و پێك و پیلاندار، ساڵی (1973) میری به ڕەسمی ڕێی دامەزراندنی داوه.

ئەو هونەرمەندانەی ئەم (تیپەمۆسیقا) یەیان دامەزراند:

- «ئەنوەر قەرەداغی - ولیەم یوحەننا - موحەممەد حسەین - فەرەیدون دارتاش - فەرید عیسا - فەرەنسیس داوود ئەم هونەرمەندانەی تریش دەورێکی باڵایان بووه لەو تیپەدا (صلاح رؤوف، عثمان محمد، ئەسعەد قەرەداغی حسەین قەرەداغی - جەمال شادان - جەمال کابان، عومەر سەرکار، ئەو گۆرانی‌ی بێژانەی لەگەڵ ئەو تیپەدا گۆرانی‌یان ووتووه (ابراهیم محمد)توفیق عەلی) (ئەسعەد قەرەداغی) (حەسەن گەرمیانی) (کاژاو شەوکەت) (عبدالقادر حەسەن) (کریم کابان) (عباس محمد)و گەلێکی‌تر.

● له ساڵی (1969) تیپێکی مۆسیقا سەر به کۆمەڵی هونەرو وێژەی کوردی - لقی سلێمانی دامەزراوه که گەلێ بەرهەمی چاك و پاکیان پێشکەش کردووه چ له سەر شانۆو چ له ڕادیۆو تەلەفزیۆن دا له ئەندامەکانی ئەو تیپه (شوکت رشید (نامدارقەرەداغی) (صلاح رەشید) (علی حەمەڕەزا) حەمه سەعید عەبدوڵڵا) (شێرکۆ عادل) هوشیار کمال) له گۆرانی‌بێژەکان (محمدنێرگز) (عثمان عەلی)و (صلاح مجید) وهەندێکی‌تر.

● - ساڵی (1972) له لایەن قوتابیانی زانکۆی سلێمانی به ڕێبەری - ئەنوەر قەرەداغی - تیپی مۆسیقای (زانکۆ) دامەززاوه.

● - له ساڵی 1974 - 1975 له زانکۆی سلێمانی به سەرپەرشتی مامۆستا (ولیەم یوحەننا) تیپی مۆسیقای (زیرین)و (زیوین) دامەزراوه.

● - له ساڵی (1975)دا له قوتابخانەی ئامادەیی‌کچان تیپێکی مۆسیقای ئافرەت دامەزراوه.

● - له ساڵی (1976) لەگەڵ تیپی مۆسیقای (زانکۆ)ی سلێمانی‌دا لقێکی تری لێ‌بووەتەوه، به ناوی (تیپی مۆسیقای میللی).

● - له ساڵی (1976)دا (تیپی مۆسیقای مەولەوی دامەزرا که ئەندامەکانی بەشی زۆریان ئەو هونەرمەندانەی له مەڕ تیپی مۆسیقای کۆمەڵی هونەرو وێژەی سلێمانی بوون و جیابوونەوەو ئەو تیپەیان پێك هێنا له مۆسیقازانەکان (نامدار قەرەداغی) (عەلی حەمەڕەزا) (حەمەسەعید عەبدوڵڵا) (سامی سلەیمان) (کاوەقادر) حەسەن ئەحمەد خدر)و له گۆرانی‌بێژەکان (محمد نێرگز)و

(صلاح مجید) و(ئەحمەد شوشەچی).

● ـ لە ساڵی (1977)دا لە قوتابخانەی بێخوود)ی سەرەتایی کوڕان، تیپێکی قوتابخانە پێکهاتووە بە هان و هەوڵی ئەم هونەرمەندانە (نامدار عومەر قەرەداغی) (حەمەسە عید عەبدوڵڵا) (کاوە قادر) لە قوتابییەکان (ئاری عارف) (ئاری ابراهیم) (ئاری عبدالواحد) (ئالان عارف) (دارا عەبدوڵڵا) (کارزان قادر) (کارزان عومەر) (کاروان قادر)و چەند کەسێکی‌تر.

● ـ بێجگە لەم تیپانە لە سلێمانی‌دا تیپی مۆسیقای ترزۆرە بە تایبەتی پاش ساڵی (1980) گەلێك (تیپ)و (تاقم)و (تویژ)و (تەخت)ی مۆسیقا.

لە سلێمانی‌دا هاتوونەتە ئاراوە، برێکی هێندیکیان خزمەتی هونەری‌ی کوردی وپێشی دەخەن.

*تیپی مۆسیقای خانەی مامۆستایان

*تیپی مۆسیقای مەولەوی.

*تیپی مۆسیقای بابان

*تیپی مۆسیقای هاوناز

*تیپی مۆسیقای کانی

*تیپی مۆسیقای شیلان

*تیپی مۆسیقای میللی سۆران

*تیپی مۆسیقای سارا

*تیپی مۆسیقای ژووان

*تیپی مۆسیقای سۆز

*تیپی مۆسیقای مەهاباد

● ـ لێرەدا ناوی ئەو کەسانە دەبەین کە لەگەڵ گۆرانی‌ی‌و مۆسیقاو ئاوازدا خەریك بوون، هی‌وایان تێدایە، کە چەند رۆژێکی کەم بووەو وازی هێناوە، هی‌وایان هەیە سەرومر هەتا کۆتایی ژیانی لەگەڵ ئەو هونەرەدا بوون، هی‌واشیان تێدایە کە خاوەن بەهرەو بەرهەم دارن، هی‌واشی تیایە تافێکی تایبەتی لە ژیانی‌دا لەو هونەرە نزیك بووەتەوە وازی هێناوە. هەرچی چۆنێك بێ وەك کورد فەرموویەتی (ئەوەی دەنکە گەنمێکی پاشای خواردبێ) بە پەرێزی گۆرانی‌ی‌و مۆسیقادا رۆیبێ وەك ناوهێنان و رێزلێنانێك. . لە کاروانی مۆسیقاو گۆرانی لە شاری سلەیمانی‌دا ئەیخەینەوە یادو چ کەسێکمان لە یاد کردبێ داوای لێبوردن ئەکەین ئێمە ئەوەندەمان لە تواناد بوو.

ـ ئەلف ـ

*) ابراهیم حەزین (گۆ)

*) ابراهیم محمد (گۆ)

*) ابراهیم سعید (گۆ)

*) ئاوات احمد (گۆ)

*) ئاوات چالاك (گۆ)

*) اسطیفان (مۆ)

*) ئەحمەدی ناسر (گۆ)

*) ئەحمەدی سعید (گۆ)

*) ئەحمەد خولە سنەیی (شەماڵ) (گۆ)

*) ئەحمەد محمود (گۆ ـ ئەکتەر)

*) ئەمەی خولە (گۆ)

*) ئەنوەر صالح علی (مۆ)

*) ئەنوەر قەرەداغی (مۆ)

*) ئەحمەدی حەمەی لەیلێ (گۆ)

*) ئەدیب حسین (مۆ)

*) اسعد قەرەداغی (مۆ ـ گۆ)

*) ئەنترانێك گەرەبێت (مۆ)

*) ئەلبێرت عیسا (مۆ)

*) ئەمین شوکت (کاژاو) (گۆ)

*) ئەمین ابراهیم (گۆ)

*) بەتراکی (مۆ)

*) بەهجەت رەشید سەعاتچی (مۆ)

*) بەهیجە إبراهیم یعقوب (1908 ـ 1979) گۆ

*) پرتەو عبدالعزیز (گۆ)

*) جەلال ئەحمەد وەیسە (کۆچەر) (1943) (گۆ)

*) جمال جەلال قادر (گۆ ـ مۆ)

*) جەمال وەستا عەلی (گۆ)
*) جەمال شادان (مۆ ـ گۆ)
*) جەمال ئەحمەد (مۆ)
*) جەمال تۆفیق (مۆ)
*) جەمال کابان (مۆ)
*) جەزا زەنگەنە (گۆ)
*) جەلال عەزیز (مۆ ـ گۆ)
*)
*) دڵشاد مەسرەف (گۆ)
*) دلێر ابراهیم (مۆ)
*)
*) هوشیار احمد (مۆ)
*) هوشیار کمال (مۆ)
*) هادی عەنبەر (مۆ)
*)
*) ولیەم یوحەننا (مۆ)
*) حازم حداد (مۆ)
*) حاتەم سعید (مۆ)
*) حەسەن گەرمیانی (گۆ)
*) حەسەنی نەی (مۆ)
*) حەسەنی ئامێ (گۆ)
*) حسەین قەرەداغی (مۆ)
**) حسەین (مەلا) (گۆ)
*) حەمەی عەلۆ (گۆ)
*) حەمە شێرە (گۆ)
*) حەمە کوردە (گۆ)
*) حەمە رؤوف عبدالله (گۆ)
*) حەمەی حەمە عەلی خومخانە (گۆ ـ مۆ)
*) حمدی ئەمین ئەفەندی (گۆ)
*) حەسەن زیرەك (گۆ ـ هۆ)
* طالب مجید (تەلە) (1915 ـ 1978) (گۆ)
*) طاعت مبارك (مۆ).

*) کەریم ئەحمەد (مەلا) (1885 ـ 1938) (گۆ)
*) کەریم شایەر (گۆ)
*) کەریم محمود کابان (1929) (گۆ)
*) کەریم خەمزەیی (1949) (گۆ)
*) کاکەرەشی ئەحان (گۆ)
*) کمال رەشید سەعاتچی (1918) (مۆ)
*) کەلثوم احمد (گۆ)
*) کارزان قادر (مۆ)
*) کاروان قادر (مۆ)
*) کامەران عبدالمجید (گۆ)
*) کاوە ژاژەڵەیی (گۆ)
*)
*) گۆران ابراهیم (مۆ)
*) محمد صالح دیلان (1927) (هۆ ـ گۆ)
*) محمود محمد لەیلێ (گۆ)
*) محمد ابراهیم عبدول (گۆ)
*) محمد پیر وەیس (گۆ)
*) محمد قەدری (مۆ ـ گۆ)
*) محمد صالح شەریف (نێرگز) (1944) (گۆ)
*) مدحت مبارك (مۆ)
*) محمد حسەین (مۆ)
*) محمد حەسەن (گۆ)
*) نامدار عومەر قەرەداغی (1951) (مۆ)
*) نوری شێخ صالح (هۆ ـ گۆ)
*) نوری عەنبەر (مۆ)
*) نەورۆز عەلی (1961) (گۆ ـ مۆ)
*) نجاة عەبدە (مۆ)
*) ساجد رفیق (مۆ)
*) سیروانی (ر ـ ب) (گۆ)
*) سەردار رەمزی فەتاح (مۆ)
*) سەرکیس سیمۆن (مۆ)
*) سەرکیس کیغام (مۆ)

* عائشة عەلی (گۆ)
* عبدالله حاجی الیاس (مۆ)
* عەلی احسان (مۆ)
* عەلی کاکە أمین (مۆ)

* عبدالواحد حاجی مستەفا (مۆ)
* عبدالقادر حاجی حسین (گۆ)
* عبدالقادر حەسەن (گۆ)
* عەبە حەیران (1893 ـ 1972) (گۆ)

* عبدالله قادر محمد (دەروێش 1890 ـ 1958) (گۆ ـ مۆ)
* عەزیزی ئامینە (گۆ)
* عەزیزی مەلا خالد (گۆ)
* عبدالله رسول (گۆ)

* عبدالرحمن قەدری (مۆ!
* عەبەی سەیزادە (مۆ)
* عەزۆلە (مۆ)
* عباس محمد (گۆ)

* عثمان حسەین (گۆ)
* عثمان علی محمد (گۆ)
* عثمان صابونچی (گۆ ـ مۆ)
* عثمان محمد (مۆ)
* عثمان عەلی مارف (شارباژێری) (هۆ ـ گۆ ـ مۆ)
* عومەر سەرکار (مۆ)
* عومەر ڕەزا (گۆ)
* عومەر خەمزەیی (گۆ)

* فاضل مجید (گۆ)
* فاروق محمد (گۆ)
* فاتح (مەلا) (گۆ)
* فەرەیدون دارتاش (مۆ)

* فەرەنسیس داود (مۆ)
* فەرید عیسا (مۆ)
* فەرەج حاجی رشید (1922 ـ 1979) (گۆ)
* صباح احمد (گۆ)

* صباح محمد (مۆ)
* صلاح رؤوف (مۆ)
* صلاح مجید (گۆ)
* صالح اسماعیل (گۆ)

* صالح کارگەچی (گۆ)
* صلاح رشید (مۆ ـ گۆ)
* قادر دیلان (گۆ ـ مۆ)
* ڕەعنا (مەلا) (گۆ)

* ڕەفیق تۆفیق (چالاك 1924 ـ 1973) (ئەکتەر ـ نوسەر ـ گۆ)
* ڕەشید عبدالله عزیز (ڕەسول) (1912 ـ 1974) (گۆ)
* ڕەشید صدقی قادر (گۆ)
* ڕەشید شایەر (گۆ)

* ڕۆبین ئۆفیك (مۆ)
* ڕەزا (شێخ ڕەزای گولانی) (مۆ)
* ڕۆوف بەگ (گۆ)
* شوکت رشید سەعاتچی (1922) (مۆ)
* شوکت رشید (1932) (مۆ ـ گو ـ هۆ)
* شەماڵ صائب (مۆ ـ گۆ ـ هۆ)
* (تۆفیق)ە ڕەش (مۆ)

* تۆفیق عەلی (گۆ)
* خالد سەرکار (مۆ)
* خەسرەو ڕەفیق (گۆ)
* غەریب میرزا کەریم (مۆ)

«پاشکۆو پەراوێز»

1 ـ گۆڤاری (العربي)ژ (98) ساڵی 1967.

2 ـ ژیانی کوردەواری (تۆمابوا)ل 145 حەمە سەعید حەمە کەریم لە عەرەبی‌یەوە کردوویەتی بە کوردی

3 ـ گۆڤاری ڕۆژی کوردستان ژمارەی (1974/2/19 ل 12.

The Music and The musicaL insTrumenT oF The Arabs. 1916. H.G. Farmer.

5 ـ گۆڤاری (زاری کرمانجی) ژمارە (14)ل 17 ـ ڕەواندز (1928)

6 ـ خلاصەیەکی تاریخی کوردو کوردستان (ج ا) 1931 مامۆستا محمد امین زەکی بەگ.

7 ـ مێژووی (ئەمارەتی بابان) ـ نوری قەفتان.

8 ـ مێژووی (کوردو کوردستان) (مەردۆخ) گۆرینی (م. فیدا. (ب 2)ل 75 ـ 1958

9 ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ل 376 چاپی‌یەکەم 1952 مامۆستا علاء الدین سەجادی

10 ـ نوسینەکانی مامۆستا (جەمال بابان) دەربارەی میرنشینی بابان

11 ـ گفتوگۆیەك لەگەڵ مامۆستا (ئەحمەد خواجە) 1984

12 ـ (ئەحەی ناسری هونەرمەند) مامۆستا (غفور رشید داراغا)

13 ـ

. NarratiVe OF aResident in Kurdistan, cLaudius james Rich.

14 مستەفا بەگی کوردی (1809 ـ 1849) مامۆستا سجادی ل 296م. ئە. کوردی

ب ـ (1812 ـ 1851)ژ (50) ڕۆژی کوردستان (ص ج غالب)

ج ـ (1782 ـ 1859) مامۆستا (هۆشەنگ) هاوکاری ژ (741).

15 ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ل 307 ـ 308 1952

16 ـ لێدوانێکی کورت لە مەقام و مۆسیقای کورد ل 25 (ع.ع.ش)

17 ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ل 307 ـ 308

18 ـ گەلاوێژ (8سال 8) 1946 عبدالقادر خفاف.

19 ـ گۆڤاری (ڕۆژی نوێ) (12 سال 1) 1960 ل 81

20 ـ (هیجرانی) مەقامێکە زادەی نەغمەی (بەیات)ە.

21 ـ (ڕۆحی مەولەوی) ـ پیرەمێرد ـ ل 1935/2

22 ـ گۆڤاری (بەیان) ژمارە(75) گوڵ جەمین ـ عثمان شارباژێری

23 ـ کسۆکە نزەکیوەکان واتە سەگەزاوەکان!

24 ـ نامەیەکی مامۆستا ئەحمەد خواجە

25 ـ قیان بغداد ـ عبدالکریم العلاف (1969).

26 ـ شێخ محمەدی خاڵ ـ ملامحمدی خاکی.

27 ـ نامەیەکی مامۆستا ئەحمەد خواجە.

28 ـ سەرچاوەی پێشوو

29 ـ ئەحمەد کوری خواجە عەزیز ئەفەندی وەسمان ئاغایە ساڵی (1903) لە سلێمانی لە دایك بووە.

30 ـ نامەیەکی مامۆستا (ئەحمەد خواجە).

31 ـ دایەرەزەنگی: دەفێکی بچکۆلەیە ئەلقەی زریزەیی بە دەوردا دەگیرێ و ڕەزمێکی بەزم هێنی هەیە.

32 ـ گۆڤاری بڵێسە (6سال 1) 1959.

33 ـ مامۆستا غفور رشید داراغا. ئەحەی ناسری هونەرمەند

34 ـ مەقامی سەفەر: زادەی نەغمەی مەقامی (بەیات)ە

35 ـ نامەیەکی مامۆستا ئەحمەد خواجە

36 ـ ل 58 ئەحەی ناسری هونەرمەند.

37 ـ مامۆستا ئەحمەد خواجە

38 ـ یاداشت، ڕەفیق حلمی، (بەرگی٥)
39 ـ هاوار (محمدرسول) دیوانی پیرەمێردی نەمر.
40 ـ زێوەر (سۆزی نیشتیمان)ل 113
41 ـ زێوەر (سۆزی نیشتمان) ل 110
42 ـ محمود زامدار (دەروازەیەك بۆ ئاوازی كوردی)

43 ـ محمود زامدار سەرچاوەی پێشوو.
44 ـ زێوەر (سۆزی نیشتمان) ل 114
45 ـ سەرچاوەی پێشوو
46 ـ ڕۆژنـــامـەی كوردستـــان ژ (2) چیم دی بەرگی (1)ل 129 ـ ئەحمەد خواجە

47 ـ قادری حاجی حسەین. لە چاو پێكەوتنێكدا.
48 ـ ئەحمەد خواجە لە چاوپێكەوتنێكدا
49 ـ یاداشت (رفیق حیلمی) بەرگی (6)
50 ـ چیم دی (احمد خواجە) بەرگی (2)

51 ـ نامەیەكی مامۆستا ئەحمەد خواجە.
52 ـ ئەحمەد خواجە لە چاوپێكەوتنێكدا
53 ـ فریا جاف (هاوكاری) 1983
54 ـ 55 , 56 ئەحمەد خواجە

57 ـ رشید نجیب: گەلاوێژ (5 ساڵ 8) 1947
58 ـ 59 مامۆستا ئەحمەد خواجە
60 , 61 , 62 ڕۆشنبیری نوێ ـ عثمان شارباژێری
63 ـ ژین (1671) 1962/4/5 مامۆستا نجم الدین مەلا

64 ـ مامۆستا احمد خواجە
65 ـ دیوانی بیخود 95
66 ـ هاوكاری ـ (هوشیار عبدالرحمن) 1974
67 ـ ڕفیق چالاك لەو سەردەمـەدا منـاڵ بووە، بێگـومانم كە دەرسی مۆسیقای لای ئەو مامۆستایە نەخوێندووە.
68 ـ مامۆست (شاكر فتاح) گفتوگۆیەك 1984/6
69 ـ ڕۆژنامەی (ژیان) ژ (26) /1926
70 ـ ژیان (26) /1926

71 ـ ژیان (127) 1928
72 ـ احمد بەگی تۆفیق بەگ بووە.
73 ـ بڕوانە دیوانی بێكەس (چ 2)ل 171 نووسراوە بە (هەیبەت)

74 ـ (ژیان) ژمارە (111) 1928/4
75 ـ گەلاوێژ (3ساڵ 5) 1944
76 ـ پیرەمێردی نەمر ل 347 ـ محمد رسوڵ هاوار
77 ـ سەرچاوەی پێشوو ل 353

78 ـ سەرچاوەی پێشوو ل 360
79 ـ سەرچاوەی پێشوو ل 342
80 ـ (ژیان) ژمارە (114) 1928/5
81 ـ بولبـولی كورد (مـەلاكـەریم) ڕۆشنبیـری‌نـوێ ـ (98) عثمان شارباژێری

82 ـ دایـكی جەمـــاڵ (بهیجـــە 1908 ـ 1979) ئەم ناوو مێژووە لە نوسینێكی كاك كەماڵ ڕؤوف محمددا هاتووە لە هاوكاری‌دا.
83 ـ حمدی أفندی (1894 ـ 1948) بڕوانە نوسینی كاك كمال فرج تۆفیق (ژین) ژمارە (62) /1972

84 ـ (كاروان) ژ (10) ـ كمال رؤوف محمد 1983
85 ـ هاوكاری ژ (725) جلال جۆبار /1984
86 گۆڤاری (التراث الشعبی) (2ساڵ 11) 1980 مامۆستا (عطا تررزی باشی)

87 ـ أ ـ كاك شوكت رشيد سەعاتچی ـ کەمانژەن ـ
ب ـ کاك بەهجەت رەشید سەعاتچی ـ مۆسیقازان
88 ـ (ژیان) ژمارە(342) 1932
89 ـ کاك شوکت رشید سەعاتچی ـ کە مانژەن.

90 ـ سەرچاوەی پێشوو.
91 ـ هاوکاری ژمارەکانی (714 ـ 717 ـ722) (رەشۆل)
نوسینی ـ عثمان شارباژێری
92 ـ سەرچاوەی پێشوو.
93 (رەشۆل) هەمان سەرچاوە.

94 سوپاسی مامۆستا (ئەحمەد خواجە) دەکەم کە دەربارەی برێ لە گۆرانی بێژەکانی سلێمانی زانیاری دامێ.
هەروەها سوپاس بۆ مامۆستاو هونەرمەندی مۆسیقازان (ولیەم یوحەننا)، کە دەربارەی تیپی سروودو مۆسیقای قوتابخانەی مامۆستایان ی سلێمانی سالی (1960 ـ 1961)و تیپی مۆسیقای سلێمانی برێ زانیاری دامێ لەگەڵ چەند وێنەیەکی (تیپی مۆسیقای سالی 1947) لە سلێمانیو (تیپی مۆسیقای مەولەوی.

95 ـ رۆژی 1984/6/14 لە نوسینەوەی ئەم ووتارە بوومەوە بۆیە دەستکاری ئەو ووتانەم نەکردووە کە دەربارەی گۆرانیو قەوانەکانی (حەمدی ئەفەندی) دواوم.
لە رێکەوتی رۆژی 1984/11/22 لە شاری سلێمانی و لە مالی کاك (أ.ح.عباس)کە لە رۆژگاری باوکییەوە چەند

(قەوانێکی کۆن)یان هەڵ گرت بوو، ئەو قەوانانە بە (پارە) دەست من کەوت (17) قەوان بوون، (6) شەش قەوانی گۆرانیی کوردییان تێدابوو. لەوانە گۆرانیی (سید عەلی ئەسغەری کوردستانی)و (مەلا کەریم) و (قەتا رو خاوکەری حەمە أمین تالەبانی) تیابوو. بەلام ئەوەی کە زۆر دلشادی کردم کە (قەوانێکی) گۆرانیی (حەمدی ئەفەندی) یان تیابوو چونکە تا ئەم کاتە کەسێك نەبوو گۆرانییەکی تۆمارکراوی حەمدی ئەفەندی چنگ بکەوێ لە مێژە بە دوایدا دەگەرێین.
وا من گۆرانییەکی ئەو بەهرەمەندەم دوزییەوە کە : ـ ناوو نیشان و ژمارەی (قەوان)ەکەو ناوی (کۆمپانیا) کەیە کە تۆماری کردووە. جا بەم ژمارەیەدا دەردەکەوێ کە (حەمدی ئەفەندی) ئەگەر یەکەمین گۆرانیی بێژێکی کورد بێ گۆرانیی قەوانی تۆمار کرد بێ.

1 ـ کۆمپانیا
نوسراوە: غەزەلی محوی (مەهوی) =
(لە) [دەنا کەس کاریا] ـ
حمد افندی ناجی
دیوییەکەم
دیوی دووەم
یارە (ناجی) ناز ناوی (حمدی ئەفەندییە).

His MASTERS VOICe
Ghazali mahwy
Denakes kerieh
Hamdy EFF .Naji
A -
641
18 - 212 865
B x 4371
18 - 212 866
B X 4372